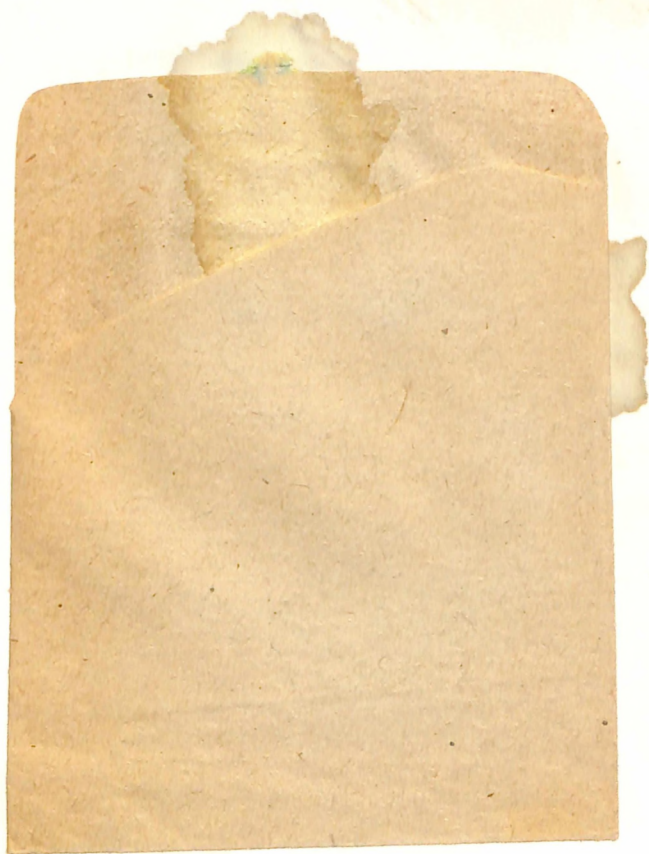

84(2=632.1)6
У-435

Б. Укачин

Жаңы улус

Б. Укачин

Жакшы улус

Очерктер

ТУУЛУ АЛТАЙДЫҢ
БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
г. Горно-Алтайск . 1961

84(2-632.1)6-4

У-435

410964

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

0
✓
✓

Г-УБ-34

ЈАҢЫ ЈЫЛДЫҢ ТҮНИНДЕ

Кӧҥкӧрӧ салып койгон казан ошкош таскыл тайганы эски жылдын калганчы энтери бӱркеп ийди. Эбиреде тым... Барбак мӧштин алдындагы јаан жалбышту одуда отурган улуска жаңыс ла жылкылардын каа-жаа киштегени ле кату карды эже чапчыганы угулат.

Қатма сӧӧктӧ, эликтин кулагына јӱзӱндеш талбак кулақту кижиге аспақка илип койгон јаан јес чӧйгӧннинг какпагын ачып ийерде, онон чыккан изӧ буу соок кейге тургуза ла жугара тонуп, оттын ӱстӱнде айланыжып турды. Бортымдап, ажа-теже кайнаган казанды узун сапту ағаш сускула ол булғап, одожында тӧгӧлӧнип јатқан байбак сағалду эр кижиге айтты:

— Эмди бистин клубта канча кире каткы, канча кире кожон не?.. Анда улус јык толо болбайсын, а бис мында, бу ээн, соок тайгада..

— Сени мында албанла тудуп турған кижиге бар ба? Айса, сенин санааңча болзо, улус эдип турған ижин чачып, ончозы јыргалду, байрамду јерге јуулатан ба? — деп, байбак кара сағалду ӧбӧгӧн кӱркет ӱнденип, табылу аңданып, јаландый јалбак јардын изидип, анаң ары эрмектенбей барды.

Бу бырчыт бүдүмдү кижн бүгүн неге де сүрекей ачынган ба, айса, нени-нени эске алынып јаткан ба? Айса болзо, ол јаантайын мындый унчукпас, катн кижн?

Јок, бүгүн ол, Саналов Айдар, бойынын јүрүминде болгон, качан да ундыбас ачу-коронду күнди эске алынып јатты. Ол ак-јарыктын үстүне төртөн сегис јыл јүрүп, шыраны да, сүүнчини де көп көргөн. Айдар көп јылдардын туркунына ол уурлардын, ол сүүнчилердин бир кезигин ундып та койзо, је эт јүрегине сары корон кошкон күн анчадала бүгүн, јангы јылдын баштапкы түнинде, малчынын сагыжына амыр бербейт...

Ол керегинде канайып та сананбайын дезе, бийик тенериле ол туку таскылдардын үстүмө кайкалап брааткан алтын ай шак ол, он беш јыл мынан кайра болгон јеткерлү түнди эске алындырат. Ол керегинде канайып та сананбайын дезе, јирме јылдан ажыра күү бүрлү төзине конуп јүрген барбак, карган моштин бүрлери араайын шуулажып, база ла ол күн керегинде шымыраныжат.

...Ол тушта бу ла куулы чөйгөн јалбышка эрке јаладып, мынайда ок бортымдап, кайнап турган. Је оны мындый талбак кулактн уул эмес, а көрнөдий көс-төрлү јиит келин эптүү колдорыла булгап, «Табыргынын мүннн койылта кайнадып, јыштагы одубыска јыл келип јат, тур!» — деп, омок кокурлап, өбөгөнине айткан...

Ол келип јаткан јыл казылгандый кара-күрөң Јелечиге, Айдардын үйине, јаан түбек экелип јатканын кем билген?.. Эмеген-өбөгөн бу ла одуда отурып, келип јаткан јыл өң болгой не, мал кандый тургай не,

мынан ары иш кандый өткөй не деп, куучындашкылап отурган...

— Абам, слер уйуктай бердигер бе? — деп, (бу карган өбөгөннинг чын адын улус адабай, бала-барказынын байлаганы аайынча, «Абам» дежетени) оттыг жанында бир канча унчукпай отурган уул Айдардын тумандый уур санаазын кенете үзүп ийди;

— Жыл... Жаңы жыл келип жат. Ол биске кандый ырыс экелгей не?

Айдар өбөгөн төжөнүп алган токумына уур тайанып турала, кангазына таңкы азып, бир-эки катап соорып ийеле, кандый да эрү, килемкей үнденди:

— Жаңы жылда сени жаан ырыс сакып жат: оң класс божоткон деп кере бичик аларын, ого сүүнерин... Жаап, кичеенип ле үрөн, тартыш ла Жозуш...

— Чын, ол менин эң ле жаан сакылтам, ол менин эң ле ырысту жүним — деп, онызы оморкой берди. — Алдында төнеерип, школды чачпаган болзом, эмди база заочно үренер бедим?..

— Өткөн өйдөн өч некеп, эмди де үренип турганын жакшы — деп, өбөгөн айдып, кангазын база бир-эки катап соорып, оттыг жаны жаар «шайт» этире түкүрүп ийди. — Же, бышкан болзо, чыгар, ажаналы...

Жозуш бортылдап турган чөйгөндү чыгарардын ордына, билегиндеги чазын оттыг жарыгына жууктада тудуп: «Абам, эмеш сакыйлы, он эки час арай жетке-лек» — деп күлүмзиренип, оноң ары куучындады: — Жаңы жыл, байла, Маргылунын боочызын ажып болбой, эмезе Жаану тайганын каскак жолыла түжүп болбой, удап туру ошкош...

— Акыр, уксан! — деп, кенетийин Айдар өбөгөн тындалана берди.

Кайда да ажыт јерде, «Ба-у, ба-у» — деп, элик эки-үч оос багырала, токтой берди.

— Слердинг уккураарды, Абам, — деп, Јозуш карган јылкычыны мактаарда, онызы: «Мындый тымыкта, мындый айаста кижі эликтинг багырганынан болгой, басканын да угуп ийбей» — деп, койу, табылу үниле куучындап отурды.

Јозуш каарызын катап ла оттынг јаркынына төгөй тудуп, чазын көрөлө: «Јангы јыл Маргылунын боочызын ажала, өзөкти төмөн жүгүрип клееткен эмир, беш минут артып калт, Абам, — деп, сүүнчилү јарлады.

Јаан өбөгөн ненинг де учун байбак кара сагалын сыймай тудуп, ай јаар ылапту көрди:

— Эйе, ай Алтын казыкка јууктажа бергенде, түн ортозы боло берген болор.

Јозуш от јаар унчукпай көрүп отурала, кандый да кунукчылду ла күйүнгөндү үндөнди:

— Ох, эмди чындап та Москвада, јок, тоң калды, бистинг Горно-Алтайскта улус кандый аайлу байрамдап туру не?.. Эх, мен анда болгон болзом!..

Айдар өбөгөн бу суракка тургуза ла каруу бербей, арчымагынан бир болуштоп кабак кодорып, эки чөөчөйгө уруп ийди.

Јозуш бойының чөөчөйин өрө көдүрип, кандый да јаан јуунда эрмек айдарга трибунага чыгып келген кижі чилеп, јөдүлдөнип, чала мангаарып айтты:

— Је, Абам, бистинг јаркынду ойис учун. — Ол ненинг де учун эрмегининг шүүлтезин үзүп, чала булгалып, оноң ары улалтты: — Абам, слерди узак јаш... јок, коммунизмге јетире жүрзин деп күүнзеп турум! — деп, Јозуш эрмегин көдүринилү божотты.

Айдар өбөгөн чөөчөйди бир тынышла ичип ийеле,

топкытый уур јудругын тумчугына јаба тудуп,
«Ох» — деп, учында уур тынып, айдат:

— А, кай-ра-ка-ан, уул! Бу сен мындый јараш-
коо сөстөрдү кайдан таап туразын? — Өбөгөн оңоң
ары база нени де айдарга, кара сагалду эрдин бү-
јүңдедиپ отурды.

* * *

Кышкы одуда от кубартып, качан да өчпөс. Кош-
топ койгон јоондордын үстүнө чалый-телий салган
јарчаалардын баштары үзе күйе бергенде, јылкычы-
лар турундарды улай ла ичкери салгылап турат.

Бүгүн, бу јаңы јылдын түнинде, эки малчы оттын
куйунына төгөлөніп, јылкылардын ушта-куйда шыр-
кырада киштегенин ле бышкырганын кажызы ла ка-
ран тындагылап јатты. Је бу јаңыс иш эдиپ, јаңыс
оттын јанында јаткан эки кижинин сананган санаа-
зы, эске алынғаны эки башка.

Соокко чыдашпай калтырагылап турган јылдыстар
јаар он тогус јашту јиит уул көрүп: «Эмди бу ла јыл-
дыстарды, бу ла алтын айды Горно-Алтайсктан чаап-
тын көстөриндий кара көстөриле Јинјилей көрүп тур-
ган болбайсын... Ол бу байрамду, јаан јыргалду күн-
де мени эске алынат не? — деп, бойында сананат. —
Оның үредүзи јаанап браатканда, мени де кайтсын...
Айса, туку ла качан бойындый ок үренип турган уул-
ла таныжып алды эмеш пе?.. Акыр, эзенде мен ого.
Горно-Алтайскка, барып үренбезем, болзын!.. Бу
Абайым, байла, город, анда јыргалду, көп улусту јер-
лер керегинде, та сананбайтан, та өнөтийин эрмек-
тенбей јаткан... Мени де мында сыраңгай албан-шы-
каанла тудуп турган кижі бар чылап, не санааркап

јадырым?.. Эки жыл жылкычы болуп иштеп, тың ла санааркабаган ошкош эдим... Айла, анчадала бу калганчы өйдө, Јинжилейле таныжып алган кийининде, торт ло санаам сан-башка болуп калган...»

Бу өйдө Айдар өбөгөн араайын јөдүлдеп, өңдөйип келеле, турундарды ичкери салып. Алтын-Казык деген жылдыстан ай армакчы бажы кире ырай бергенин көрүп ийеле, катап ла туку байагы сананып јаткан сагыжына ууй туттуртып ийди.

... Ол јеткер шак ла бу өйдө башталган. Кенетийин жылкы чуркуражып, чапчып койгон тоң јерле тидиреде манташкылап турган. Јелечи ле Айдар белен ээртеп койгон аттарына мендей-шингей мингилеп, үркүп турган жылкынын эки учы јаар кыйгы-кышкыла чапкылаган. Айдардын мылтыгынын торгузы арка-тууга көчүп турды.

Јүс башка бөлинип, чачылган жылкыларды малчы јүк арайдаң жаңыс јерге јууп, токунадып алаала, көрүп турза, Јелечиде табыш та јок... Акыр, ол кайда барган болотон?.. Айса, айрылган малдарла сүрүже берди эмеш пе?

— Јеле-е-ечи!.. Сен кай-да-а! — Табыш та јок.

Малды эбире јортуп келзе, Јелечинин адынын ээри јайылып калган базып јүрди... Ба-та-а, бу кайткан! Кайтты не?

Малчы өкпөөрип, анча-мынча тап эдип јортып, тындаланып турза, кайда да кижини онтогону угулды.

Айдар оноор, та јүгүрип барган, та атту мантадып барган — бир ле көрзө, үйинин јанында келген эмтир.

Онту-калактын ортозында, үйи: «Ат... Ат бүдүрилген» — деп айтты.

Соокко, чаган айдыг корон соогына меереп брааткан кижини кучактанып алып, бу ла карпан мөштинг төзиндеги одузына эжелген.

Атка төжөндиргенинен ле сүрекей соок өткөнинен улам Желечи эки-үч айга билинбеске жуук оору жаткан.. Онон ондонып келер болзо, эки көзинен болгонбос болуп калган...

Өбөгөн бу кунукчылду ла жүректе коронду учуралды узак сананып жатты.

— Эмди ле оны эмдеп-томдогылап ийетен туру — деп, ол арбанып, кунуккан санаазын чыгара айтты.

— «Домой» деп айттыгар ба, Абам? — тууырап уйуктай берген Жозуш тура жүгүрүп сурады.

— Сенин тапканын жаңыс «томои!» Таң аткалакта, күн чыккалакта, база канайып «томои» эдейин деп?! — Өбөгөн чала казырланып, турундарды жышкыра берерде, Жозуш унчукпай, ойто тыйрыйып жада берди.

Соокко курангытып жаткан уул жаар Айдар өбөгөн көрүп отурала, та килей берген, та куучындажар күүни келген; ол мынайда үнденди:

— «Томдоп» — деп сөсти «томои» деп уккан эмтирин, Жозуш...

— А-а, мен чындап та жастыра уккан турум не — деп, онызы ойто туруп келди.

— Мен үйим, Желечи, керегинде айдадым. Мында областытаң келген деп, бир токтыр келин жүрген — Айдар өбөгөн куучынданды. — Желечини келип көрөлө, «Жазылар, жазып ийерим» — деген... Бойың да бодозон, Жозуш, бир он беш жылга көс жок, ак-жарыкты көрбөй отурган кижини «жазадым» — деп, оноор апарганда... Тил билбес кижини болзын, куучындажар да

аргазы жок, эмди, торт ло, санааркап жаткан, болор...

— Жок, Адам, неде не маат жок — деп, Жозуш айтат. — Мен мында радио ажыра мындый солун уккам: Ленинградта деген ошкош эди, 42 жылдын туркунына сокор жүрген кижини эмдегилеп койгон... Слер бодозоор до...

Айдар өбөгөн жиит жылкычынын бу куучынын жетире укпай, үзе сокты:

— Сурбай боло бердин бе? Оозым ла бар дейле, анаар ла не үрдүрезин, уул?

Бу жердин улузы төгүнчи, кей кижини Сурбай дежетен. Азыйда андый атту-жолду сүрекей кей, төгүнчи кижини бар болгон, ошкош. Керек десе, бу жерде бир мындый учурал да болгон:

Бир уул бир кысты, «Сурбай ошкош» — деерде, онызы ачынала, уулды жаргыга берип, айландыра жылга амыр бербеген.

Карган Айдар бүгүн Жозушты анайда айдарда, ол ачынып: «Чын, уккам, кажыга да барзам, кемге де болзо, укканымды айдарым!» — деп, калаптана берди.

Өбөгөн ненин де учун удур казырланбай, чала жымжак эрмектенди:

— Ба-та, ол база коркушту ла неме?.. Кайкал!..

База бир эмеш сананып отурала, оморкогон кербелүү айтат:

— Эмдиги эремеде улус, чындап та, нени этпес! Ол айга, ол күнге божоткылап турган немелерди сананза, Советтин улузы удабас өлгөн кижини де ойто тиргизип ийер болор...

Жозуш өбөгөннинг куучынын угуп отурала, байагы, бойынын санааларын ундып, Абайды жаңы ла көрүп

ийгендий отурат... Мынын да алдында мен бу Абай
өбөгөнди узак жылдардын туркунына жылкы кабырган
кижи деп билип жүргем, же... Жок, база тыг ла кижил!
Бойынын билезинде мындый жеткерлү, күч те айалга
болордо, кемге де комудабаган, кемнен де болуш су-
рабаган... Онын үстүнө ол жууда өлгөн карындажы-
нын эки-үч балазын чыдадып, азырап алган... Менин
энем-адам да эзен, а бойым үренип те албагам. А
көрсөгөр, Абайдын жаан кызы эмди туку кайда!.. Бар-
наулда, институтта, а азырап алган уулы — зоотех-
ник!.. Жок, бу ла отурган кижил араайынан ла жүрүп,
чындап та, ат-нерелү керек эдип жүргенин мен канай-
ып билбегем...

...А бооро жаскыда онын эткен кайкалын!.. Баш-
тапкы жыл төрөгилеп турган малдар бойлоры төрөп
болбой не аайлу шыралаган? Бу ла көзүн жумуп ала-
ла, көнкөрө көрүп таңкылап отурган кижил эмчи де,
малдын докторы да эмес болзо, бойы колдоп, көп
малды өлүмнен айрып алган... Жарт ла онын шак
мындый жүрүмү учун бистин жердин улузы өбөгөннин
ады-жолун тоомжулу адап турган эмтир...

Жуун да болгондо, бу кижинин эрмегин ончо улус
тындап угар, согушкан-керишкен де улуска бу кижил
бир ле эрмек айдып ийзе, токтогылай берер... Жок, ба-
за тыг ла...

От жаар кезе көрүп, кангазын шыркырада соорып
отурган Айдар өбөгөн буурул бажын өрө көдүрүп,
Лозуштын санаазын үзүп ийди:

— Акыр, канча, төртөн эки жыл болгон кижини эм-
деп койгон дедиг бе?

Онызы бойынын кандый да бурузын түзедерге
бе, айса сөс уккурын көргүзөргө турган чылап,

капшай ла удур, «Эйе, Абам, төртөн эки жыл өткөн кийининде!» — деп, јалакай ла көдүринилү каруу берди...

Бийик тенгеридеги жылдыстар туку ла качан өчүп, јоголып, таң кажайып адып клееткени билдирет... Келип јаткан таңга ба, амыр конгонына ба, жылкылар, сүйүнгилеп тургандый, омок табыштанат. Турпан жылкынын башчызы болгон «Сайак-Конгыр» дейтен беенин конгозы анда, аркада, кыгырап-конгырап турды.

Ошкы бүрлү, барбак мөштин төзинде конгон эки кижинин эрмек-куучынын таң кожо апарпандый, унчуккылабай отурдылар...

Ыраакта көрүлип турган ак таскыл тайганын ары јанынан кулагы саргарып, чыгып клееткен күн јаар Айдар өбөгөн кандый да јиит, неге де иженчилү көрүп отурала, катап сурады:

— Айса, андый ба?.. Төртөн эки жылдын бажында дедин бе?!

Јозуш эрмек јогынан бажыла кекип, оттын ол јанында отурды.

Јылкылардын бышкырышканы, кату карды оодо чапчыганы угулат.

КОЖОН ЛО ИШ

Оңдой аймакта Кулады деп жаан өзөк бар. Бу жерге келип, оның жакшынак улузыла таныжып алган кижининг мынайда кожондоор күүни келер:

Кулун-жабага жарышкан
Куладынын жалагы.
Куучындажып танышкан
Куладынын улузы.

Мында жетижылдыктын жеңүлү жолыла барып жаткан улусты бойынын өдүни, жараш ойыныла көкүдип, сүүндирип турган Этенев Сорпон деп атту-жолду, жарлу икиличи, топшуурчы, комусчы кижжи журтап жат.

Кайдан-кайдан солун кижжи келгенде, Куладынын улузы:

Солун кожон угарын,
— Сорпон эшке бар — дежет.
Икилизин угарын,
— Ичкери, нөкөр, бас — дежет.

Икили... Озогы жокту алтай агчылар, кузукчылар ыраак тайгада мөштинг алдына конуп, анда ойноп, икилининг коо үни ажыра бойлорынын шыралу жүрүми керегинде айдатан.

— Топшуурдын, икилининг үни жаш баланын ый-

лаганынан ла өскүс кулуннын киштегенинен улам табылган — деп, озогы улус тегиндү айтпаган.

Бистин албаты уур жолдорды женүлү өдүп, өскө ойго, өскө жүрүмге једип алды. Јаңы ойло, жаңы жүрүм-ле кожо икилинин де уни жагырып кубулды. Эмдиги ойдин жаңы, сүүнчилү кожоңын Этепов Сорпон колхозтын клубында ойноп божойло, бисле куучындажып, учында мынайда айтты:

— Эх, көстү болгон болзом! Музыка бичип, композитор до болор эдим, бойымнын ойимнинг кайкамчылу ижин, жүрүмин жаңыс жүрегимле эмес, көзимле де көрүп жүрер эдим!

Бу јалакай, јакшынак кижиле таныжып, сүрекей жуук, антыгарлу најылар болуп айрылыштыс. Бир кезек улус Сорпонды «Ээлү топшуурчы» деп айдыжат. Је оны «ээлү» дегени — көөрөм, кей кижинин түби јок шүүлтези болбайсын. Андый да болзо, онын икилизи кижини терен санандыар да, сүүндирер де. Онын өдүни, коо үндү музыказын кажы ла кизи угуп, салым, жүрүм керегинде көп, көп санаалар сананарында аланзу јок.

Икилин ле икилин
Қожондозын, Сорпоным.
Қожоңын ла кожоңын
Ундылбазын, нөкөрим! — деп,

јылу, быйанду сөстөрдн ыраак Куладыда јаткан топшуурчы Этеповтын ойноғонын уккан кижинин айдар күүни келер.

* * *

Тымык, койу энир... Јурттын оромын төмөн барган телефоннын төңөштөринде кондырылган лампоч-

калар бийик тегериде суркуражып күйген жылдыстар-
ла имдежиپ турат.

Бу өйдө үстүнөң төмөн согуп турган жыбар кандый
да кожонгнын өдүни үнин экелди:

Эңирде бис жаланга
Текши жуулып турадыс.
Улус көрүп жилбиркеер
Ойын-жыргал баштайдыс.

— Уч кыс, үч үйрө-желелер: Надя, Роза, Мария ке-
лип жат — деп, комсомольский организациянын качы-
зы Мандаев Качкынак жартады. Бу өйдө кожон там
ла там жууктап, сөстөри иле угулып турды:

Уйларыстан сүтти бис
Көптөн саап алалы.
Төрөл колхозысты там
Бек, ийделү эдели.

Бу мындый коо, өдүни үндү кыстар нени эдип,
кайда иштеп туру болбогой?

— Оо, бистинг кыстар кожондоп то билер, иштеп
те билер озочыл уй саачылар эмей — деп, ферманын
бригадири Киндигов акту жүрегинен оморкоп турат.

Роза Пупульянова 1958 жылда Горно-Алтайскта
орто үредүлү национальный школды божодоло, «Мы-
нан ары үренип баратан ба, айса иштейтен бе?» —
деп, эренгистелип жүрген. Же бир катап колхозтын озо-
чыл уй саачызы Карчанова Аражанчы оорый берерде,
комсомолка Роза Пупульянова колхозтын председа-
телине айткан:

— Уй саар кижжи табылбай турган болзо, мен фер-
мага барайын.

Жаан кара көстү, кыскачак сынду кыс жаар предсе-
датель көрүп отурала, учында сураган:

— Эмеш иштеп жүреле, эптешпей турум деп, айтпазын ба?

Мындый куучын өткөнинен бери эки жылга једе берди. Эмди јиит уй саачы Пупульянова Роза колхоз-тынг эн озочыл ишчилерининг бирүзи деп адалат.

— Былтыргы жылда кажы ла уйдаг орто тооло 1 330 литрден сүт саап алгам. Планымды жүк ле 200 литр сүтке бүдүрип болбодым — деп, комсомолка кородойт. — Быжылгы жылда ижимди онон артык јарандыраарга амадап, уйлардын эмчегине кажы ла күн массаж эдип, канча ла кире јакшы азыраарга кичеейдим. Азырал ла јеткил болотон болзо, сүт те көп болор, уйлар да семис болор эди — деп, ол куучынын божотты.

Јаңы ла Розала кожо кожондогон Тайтакова Мария ла Бочкина Надя дезе база фермада уй саачылар болуп турулар.

— Олор до куйрукка артпас, куучынга түшпес кыстар, јакшынак комсомолкалар! — деп, парторганизациянын качызы Уланкин де, ферманын учетчиги Ямаев те база онон до өскө көп, көп нөкөрлөр үүрө-јелелерди мактагылайт.

* * *

...Энир кире берди.

Колхозтын јаан, јаңы клубына кирип келзебис, улус мында јык толтыра эмтир. Комсомольский организациянын качызы Мандаев Качкынак улустын јуулган керегин биске мынайда јартады:

— Бистинг јашөскүрим колхозтын учинчи номерлү фермазына айылдап барарга, концерт-ойын билетеп туру. Бу ла јуукта Кенгидеги совхозтын фермалары-

на барып жүргенис. Жоло-Кайрылыктын ииттери-
ле ко-жо жаңыс ла концерт-ойын ажыра мөрөйлөжип турган
эмезис. Анайда ок жетиылдыктын планын жөнүлү бұ-
дүрерге ижисле де мөрөйлөжип жадыбыс.

Сүрекей жакшы баштанкай! Артык айдар сөс
тө жок.

Концерт-ойын баштала берди. Жараштыра кийи-
нип алган иит уулдар ла кыстар жергелей туруп, тек-
ши кожонгын баштап ийди:

Жаскыда өскөн чечектий
Жаш жүрүмис чечектейт.
Жараш чанкыр Алтайда
Карангуй жоголот.

Бу кожон клубтын жаан залына бадышпай, стене-
лерди ийде салып, элбек жаланга ийделү учуп жүрерге
тургандый болды.

Бир канча ойдин бажында Этенев Сорпоннын
узун, чичкечек сабарлары чурананын апагаш танала-
рына тийип ле ийерде, жаңы кожоннын уни жыгырап
чыкты.

Бу кожондо десе, бу жердин озочыл малчылары-
нын ады-жолы адалды. Онын учун бис «Бу частушка-
ларды кем чүмдеген?»—деп, залда отурган улустын
бирүзинен сураарыста, ол карууны уткалап жан-
дырды:

— Солун частушкаларды Мешкинов Солум бичи-
ген, эбиреде жонго жетсин деп, Этенев Сорпон жө-
мөшкөн.

Клубтын сценазында кожонгды ээчий кожондор,
бијени ээчий бијелер өткөн сонгында, тегерик чырай-
лу, элбек жарынду эр кижии отурган улуска мынайда
жарлады:

Горно-Алтайская
общественная
библиотека.

— Беш минуттын туркунына перерыв эдели, нө-
көрлөр.

Шак бу уткачы, чечен тилдү кижн колхозтын шо-
фёры, кожоннын авторы Мешкинов Солум деп, бис
јаан удабай билип алдыбыс. Онын шофёр болуп иш-
теп турганынан бери көп жылдар өдө бериптир.

— Бу жуукта Горно-Алтайскка барып, экинчи клас-
стын шофёры болорынын экзаменин табыштыр-
дым — деп, колхозчы-поэт Мешкинов куучындайт.

Бу ачык-жарык, жалакай кижн јаантайын ла јорук-
та. Кызарып күн чыгала, кыйылып ойто ашканча иш-
теп, кош тартып, улус тартып, жагыс ла эгирде айы-
лына јанат.

Көп эгирлерди онын эжн Тамара эки балазыла
кожо айылында өткүрет. Ненин учун дезе, колхоз-
тын јашөскүрими келип: «Солум, биске жагы кожон
чүмдеп берзегер. Слер јокко кожонгыста канат јок не-
медий, концерт-ойыныска турушсагар» — деп, јайнап-
ээреп, клуб јаар алып барат.

— Одус јашка јеткелек, от-јалкыны өчкөлөк тушта
кожондоор до. иштеер де керек — деп, Мешкинов
айдып, төрөл јеринин јашөскүримине бойынын билге-
нинче не ле немени айдып, болужат.

Концерт-ойыннын программазын бузарпа јарабас.
Онын учун јашөскүрим кажы ла јурт јаар ойын көр-
гүзерге барган болзо, Мешкинов анда... Онын кычыр-
ган үлгерин улус кайда ла јылу угат. Ол чечен сөзи-
ле, кокурлу тилиле јонды каткыртып, сүүндирет.

Мында бир сок жагыс «је» бар. Ол «јени» айтпас-
ка болбос. Качан Солум концерт-ойынга туружала
келгенде, эжн Тамара сұрайтан:

— Бу сен айылду-јуртту, бала-баркалу кижн кү-

нўн ле нени бедреп базадын? Ол кожон, ол концерт кўўниге тийбейт пе? Уйининг эмеш-эмеш ого бўтпей, серенип турганын онынг шак мындый сурактарынанг Солум јарт сезип, эрке ўниле мынайда айдат:

— Қожон ло иш — кижининг жүрўми, канады. «Келигер» — деп, мени балдар кычырып јат. Оныла коштой бойымнын жүрегим де мени бар, кожондо деп турган немедий. Је өөркөбөзөң, Тамара! — деп, эшнөкөрининг чала кунугып калган көстөри јаар көрүп, Солум кандый бир каткымчылу сөзиле оны катап ла каткыртип ийет.

Бистин алтай албаты кожон ло иштинг, өй лө жүрўмнинг бек колбузы керегинде бойынын јаңарында да сўрекей учурлу айдып койгон.

Кочкор ай ла кочкор ай,
Корол калтан ай эмей.
Қожонбыла иштезе,
Корол калтан иш эмей.

Чындап та, кунугып, эригип отурбай, кожонбыла иштезе, кандый ла иш јенгил немедий түрген бүдүп калары јолду.

Беш минуттын бажында залда улус тым отура берди. Көжөгө эки јара ачыла берген сонгында, бир уул јарлады:

— Эмди Майчиков Альберт ле Бычинова Байрам слерге алтай албатынын частушкаларын кожондоп берер.

Тегерик чырайлу, шулмус көстү уул кожонды баштады:

Менин садым ол эмес,
Оноң кўренг чечектү.
Менин эжим сен эмес,
Сененг кўренг чырайлу.

Онын јанында турган каткак сөөктү, кара чачту кыс сөстөн тура калбай, уулды сөгүп баштады:

Жаскы койон жүгүрүк,
Једип тудар ийдин јок.
Јараш бала мен жүрүм,
Сөстөп алар күчин јок.

Бу јилбүлү кокурды жуулган улус сүрекей јилбиркеп, сыр каткыла уккулап отурдылар.

— Бу кожондоп турган комсомолдор база мал ижинде иштегилеп јат — деп, бистин јаныста отурган Мандаев јартайт.

Олордын кожонгы токтогон соңында, бис Майчиков Альбертле, Бычинова Байрамла таныжып, ижи, жүрүми керегинде сурап уктыс.

— Бистин колхоз эттин ле сүттин планына үзее-ри јаан молжулар алган. Оны ак-чек бүдүрип саларына амадап, эмдигештен ле этти, сүтти, јымыртканы табыштырып турус — деп, Майчиков Альберт те, Бычинова Байрам да, Анатова Шура да база оного до өскөлөри айдыжат.

* * *

Бүгүн бис Карл Маркстын адыла адалган колхоз-тын јашөскүриминин ижи ле кожонгы керегинде куучындап турганчабыс, айса болзо, олордын бир-бирүзи эмди ле кайкамчылу, јаны керекти бүдүрип койгон, кем оны билер? Ой лө жүрүм, аткан октый, түрген өдүп јат.

Эмди мында, Горно-Алтайскта, јакшынак јаскы күндер, айса болзо, анда, ыраак Кулады өзөктің ба-жында, јаскы јашкан-јанмыр шуулап турган. А комсомолка Анатова Шура кандый бир койчынын тур-

лузында төрөп болбой, шыралап јаткан койдын кураанын колдоп, өлүмнөн айрып алган. Ол эмезе төрөл колхозынын јакшынак клубынын сценазына

Марчалу бажына барала,
Мени ундыдын, көөркийим.
Санаамды сеге салала,
Сакып эриктим, көөркийим—деп,

лирический кожонды шыңырууш, кижинин жүрегине өткөдий этире кожондогон кыс дезе, эмди бойынын үүринен астыккан койлорды бедреп, Соо-јокты өрө бө, айса Кара-Суунын бажыла ба азып, санааркап жүрген.

Бис ненин учун мынайда сананып турус дезе, бу малчылардын жүрүминде мындый учуралдар көп болгон.

Кандый да уур айалгаларда Куладынын јииттери тура калбайт. Олор јарык, јакшы клубына јуулып, канайда эптү-јөптү кожондойтон эди, иштин уур јеринде олор база анайда ок эптү-јөптү иштегилейт. Чынынча айдар болзо, мындый кожончы, иштеңкей јашөскүрим јангыс ла Куладыда эмес. Андый улус, андый јииттер ле бойлулар бистин областьта, бистин улу төрөлисте көп. Бис олор керегинде бичип, очергистин учында олорго мынайда айдарга турубыс:

Јажыл маанызы элбиреген
Јаска удур базалык.
Јетијылдыкты бүдүрерге
Јенг шыманып иштейлик.
Јенг шыманып иштейлик,
Јангы кожон чүмдейлик.
Јенгүлерге јединип,
Келер өйгө јууктайлык.

КУЙУС — МОСКВА

Кремльдинг өргөөзинин жаан, жаркынду залдарынын бирүзинде улус жык толо болгон.

— Тургенев Альберт! — деп, жууннын председатели кычырып ла ийерде, зал колчабыжуга катап ла «быжырт» этти. Альберт сүүнгенине бе, айса, тынг манзарганына ба, отурган јеринен туруп болбой, кызарып, төмөн көрди.

— Турзан, Альберт, — деп, коштой отурган таныш уул шымыранып, Альберттин чаканагына билдирлү тийип ийди. Онызы, јангы ла уйкудан ойгонып келген чилеп, сертес эдип, отургужынан јенил туруп, трибуна јаар басты. Трибунага једип келеле, бажын өрө көдүрип ийзе, ого, Альбертке, кичинектен бейин таныш кижини удур көрүп, јылу күлүмзиренип турды. Ол кижинин көстөри, анчадала сагалы Альбертке кандый таныш!.. Буденный! Альберт бу кижиге түнгей болорго, оны өткөнип, айры талды ат эдип минип алала, «Мен Буденный... Мен ак атту жуучыл Буденный!» — деп айдып, јажыт уулчактарла кожо Куйустын оромдорыла жүгүрип туратан эди...

Семен Михайлович Альберттин колынан бек тудуп, «Јанып барала, азыйдагызынан артык иште!» —

деп, акту жүрегинең күүнзеп, «За трудовое отличие» деген медальды өмүрине тагып берген.

Бу туштажу, бу эрмек Альбертке түш јеринде немедий билдирген. Ого улустың жүстери кызыл јалбыштый, чечектеп јаткан јаландый билдирет...

База бир канча өйдиг бажында ол Кызыл площадьта келген турды. Эмди ол ончозын — не болгонын, нени эдерин сананып, токунай берди.

Бу ла јуукта ол анда, ыраак Куйуста болгон. Туулардың ортозына кысталып калган кичинек алтай јуртта мындый, Альберт Тургенеков деп кижиге барын улус кайдан билген.

Оны Москвага, көп-көп улустың көрөргө амадап турган кайкамчылу городына, алдырып, кайралдазын, оның ады-јолын ончо улуска угуза адазын деп, бистиге башкаруга кем айдып берди не?..

Альберт чекпенинин ич јанындагы төш карманына колын сугуп, кайралга алган медалини араай тудуп көрди. Ол соок, је жүректи нениң де учун изидип, санаазын көдүрип ийген.

— Мынан ары канайда жүрер, канайда иштеер? — деген шүүлте кенете Альберттиң бажына кире конды. — Эмди мен нени де, кандый да өскө, јаан кайкамчылу керек эдер учурлу эмезим бе?.. Чын, андый.

Ару, кеен площадьтың үстүнде турган кей кандый да койу немедий бодолот. Улус дезе, кыймыражып, Москваны да керексибей, алдында јаткан атту-чуулу Кызыл площадьты да немеге бодобой тургандый Альбертке билдирет. Альберттиң эки јаныла кыймырашкылап, кайдаар да мендегилеп, өткүлөп турган улустың бирүзи де оның, Альберттиң, јанына тура түжүп, «мынан ары мынайда жүр, мындый да иштер

эт» — деп, айдып бербес. Онызы јарт. Нени сананып турган, нени эдерге турган — ончозын бойың эдер учурлу, бойың бедреп табарың...

Кенетийин табыр-тубыр јанмыр јаап, туралардын јабынтыларын јунуп, оромдорды кандый да јарык-јарык эдип турды.

Јок, бу јанмыр эмес эмей... Альберт мынанг јаан јанмырды мынанг башка айалгада, мынанг башка јерде көргөн. Кенетийин Альберттиң сагыжына ыраак, Эликманар аймакта «Кызыл Черү» колхозы килт кире конды.

Эмди јас... Анда койлор, јылдаң эзен-амыр чыгарып алган койлор, кандый туру не?.. Эмди Семен јангыскан шыралап турган болбой?.. Јок, ол јангыскан эмес, анда улус — јүстер тоолу колхозчылар бар. Койлор уур айалгада боло берзе, Семен, согононың бажы чылап, сок јангыскан артпас эмей...

Альберт бойының јүрүминде кандый ла улусла тушташкан. Ого, Альбертке эмес, өскө дө улуска болужын јетирген, бойы-бойларына килежип, јакшы керектер эткен јүстер тоолу улусты сананып ийгенде, јүрерге де, иштеерге де јенил боло берет. Је качан бистинг јаан, кайкамчылу орооныста өзүп, Советский школго үренип, Советский иш эдип јүрген улустың ортозынанг кара, јаман, јангыс ла бойының амыры керегинде сананган улус учураарда, кандый коронду! Альберт бир андый кижиге көргөн...

Советский Черүденгө төрөл колхозы јаар ол јанып брааткан. Манжерок јуртты өдүп, јүрекке јуук јериниң јууктап клееткенине, алдында ачылып јаткан ар-бүткөнниң таныш, јараш кеберине сүүнип браатты. Је кенетийин шофёр машинаны арайладып айткан:

— Көрзөн, ол машинала жеткер болгон эмтир.

Жолдон канайда да чыга коноло, бийик жарга сүзүлүп калган машинаны Альберт көрүп ийди.

— Акыр, айса болзо, шофердын колы-буды сынып калган... Болужак! — деп, Альберт кожо брааткан шоферго айткан...

— Жакшы ла жүреле кем бойынын бажына суу урунатын... Оны барып көрөринг, ондо керечи болуп каларын... Милиция, шылу: кайда көрдин, кандый болгон... Жок — деп айдала, шофер машинанын жоругун там тыгыдып ийди.

— Андый болзо, бар... мен барбазым, а машинанын номерин бичип аларым. — Жаңы жанып брааткан солдат, Альберт Тургенексов кабинадан түжө калыган...

— Жок, калак! — деп, шофер коркыганына кугарып, машинасын токтоткон.

— Тыфу, сен база кижил! Шофер, а шоферго болужар күүнүң жок — ол тужунда Альберт ачынып, онын көзине кезе көргөн.

Эмди ол өткөн учуралды эске алынып, Альберт санданды: оныла керижип, оны коркыдып жадып, буды сынык шоферды Себи Оозына жетирген эдис... Же андый неме, жагыскан болгон болзо, кайдан болушсын...

Жорук жүргөн улуста бойынын жаңы бар, тайгада жаткан улуста бойынын жаңы бар: бойы-бойына килежер, болужар... Айдарда, бистинг турлуда кандый-кандый уурлар боло берзе, айылдаш жаткан койчылар Семенге болужар ла болбой...

...Куйустан, чанкыр Кадыннын жарадында кайыр тууларга жапшынып калган жаан эмес журттаң келген уул Москванын оромдорыла ырысту базып, совет-

эт» — деп, айдып бербес. Онызы јарт. Нени сананып турган, нени эдерге турган — ончозын бойың эдер учурлу, бойың бедреп табарың...

Кенетийин табыр-тубыр јанмыр јаап, туралардын јабынтыларын јунуп, оромдорды кандый да јарык-јарык эдип турды.

Јок, бу јанмыр эмес эмей... Альберт мынан јаан јанмырды мынан башка айалгада, мынан башка јерде көргөн. Кенетийин Альберттин сагыжына ыраак, Эликманар аймакта «Кызыл Черү» колхозы килт кире конды.

Эмди јас... Анда койлор, јылдан эзен-амыр чыгарып алган койлор, кандый туру не?.. Эмди Семен јангыскан шыралап турган болбой?.. Јок, ол јангыскан эмес, анда улус — јүстер тоолу колхозчылар бар. Койлор уур айалгада боло берзе, Семен, согононын бажы чылап, сок јангыскан артпас эмей...

Альберт бойынын жүрүминде кандый ла улусла тушташкан. Ого, Альбертке эмес, өскө дө улуска болужын јетирген, бойы-бойлорына килејип, јакшы керектер эткен јүстер тоолу улусты сананып ийгенде, жүрерге де, иштеерге де јенгил боло берет. Је качан бистин јаан, кайкамчылу орооныста өзүп, Советский школго үренип, Советский иш эдип жүрген улустын ортозынан кара, јаман, јангыс ла бойынын амыры керегинде сананган улус учураарда, кандый коронду! Альберт бир андый кижн көргөн...

Советский Черүден төрөл колхозы јаар ол јзнып брааткан. Манжерок јуртты өдүп, жүрекке јуук јеринин јууктап клееткенине, алдында ачылып јаткан арбүткеннин таныш, јараш кеберине сүүнип браатты. Је кенетийин шофёр машинаны арайладып айткан:

— Көрзөн, ол машинала жеткер болгон эмтир.

Жолдон канайда да чыга коноло, бийик жарга сүзүлүп калган машинаны Альберт көрүп ийди.

— Акыр, айса болзо, шофердын колы-буды сынып калган... Болужак! — деп, Альберт кожо брааткан шоферго айткан...

— Жакшы ла жүреле кем бойынын бажына суу урунатын... Оны барып көрөрүн, ондо керечи болуп каларын... Милиция, шылу: кайда көрдин, кандый болгон... Жок — деп айдала, шофер машинанын жоругун там тыгыдып ийди.

— Андый болзо, бар... мен барбазым, а машинагынын номерин бичип аларым. — Жаңы жанып брааткан солдат, Альберт Тургенекков кабинадан түжө калыган...

— Жок, калак! — деп, шофер коркыганына кугарып, машиназын токтоткон.

— Тьфу, сен база киж! Шофер, а шоферго болужар күүнүн жок — ол тужунда Альберт ачынып, онын көзине кезе көргөн.

Эмди ол өткөн учуралды эске алынып, Альберт санды: оныла керижип, оны коркыдып жадып, буды сынык шоферды Себи Оозына жетирген эдис... Же андый неме, жагыскан болгон болзо, кайдан болушсын...

Жорук жүрген улуста бойынын жаңы бар, тайгада жаткан улуста бойынын жаңы бар: бойы-бойына килежер, болужар... Айдарда, бистин турлуда кандый-кандый уурлар боло берзе, айылдаш жаткан койчылар Семенге болужар ла болбой...

...Куйустан, чаңкыр Кадыннын жарадында кайыр тууларга жапшынып калган жаан эмес журттаң келген уул Москванын оромдорыла ырысту базып, совет-

ский кижининг јаан салымы, келетен жаңы өйи, эдетен кайкамчылу ижи керегинде көп, жарык санаалар сананган...

— Куйус — Москва деген узун ла ырысту жолло жоруктап, комсомол Тургеневков төрөл жерине жанып келди. Көрүш-таныштары ого жолугуп, солун-сорокойды айдыжып, куучын-кубий көптөй берди.

— Же, комсомольский керектер кандый? — деп, Альберт Коноева Светланадаг сурады.

— Жакшы, бистинг комсомолдор эмди кой кайчылаар иште турушкылап жат — деп, жылтыруш кара көстөрлү, жобош үндү кыс ыраак жерге барып келген Альбертке, комсомольский организациянын качызына, каруу жандырды. — Комсомольский жуунга беледенип турус...

Күндөр өдө берген... «Кызыл Черү» колхозтын комсомолдоры бүгүн, текши жуун болор күнде клубка эрте келгендер. Кем де кокурлап ийерде, каткы, жалбыш чылап, тиркиреп чыгала, ойто өчө берет. Кем де сөзи жогынан жимиректенип кожондойт... Бир кыскачак сынду, курч көстөрлү уул дезе, чурананын ак таналарыла сабарларын жүгүртип, ойноп турды...

Жуун башталган... «Комсомолдор — партиянын чындык болушчылары» деген сурак аайынча куучынды колхозтын партийный организациязынын качызы эткен.

— Бистинг колхозто коммунистический иштин мергендүүлери деп жаан ат-нереле ададып турган жүк ле эки комсомолец бар: Коноева Света ла Тургеневков Альберт — деп, үнин бийиктедип, парторг айтты. — А слер ончогор андый ат-нере учун тартыжар учурлу. Социалистический мөрөйдө жегү алып, андый

ат-нерени аданатан ийде-күч те, арга да слерде бар. Бот, слер чындык жалтанбас жииттер болгон болзоор, бистин колхозты область ичинде коммунистический иштин колхозы деп, бийик ат-нереле адазын деп, тартыжар, иштеер, мынан, бүгүнгизинен артык иштеер эдигер...

Ол жуунын, ол куучыннын кийининде Альберт көп сананган.

Жалтанбас кижиге дегени не, ол кандый кижиге?.. Бу жайым өйдө кижиге ат-нерелү керекти канайда эдер? Мен черүде болорымда, жалтанбас кижиге керегинде куучын база болгон... Бот, жуу өйи болзо, анда чек өскө айалга, анда бойынын жалтанбазын көргүзөргө кем жок, а эмди, амыр өйдө?.. Жалтанбас болоры — ол октын, оттын ортозыла жылып барала, өштүнүн штабын өртөп салары, түрмеде кыйналган, өштүнүн колында шыралаган советский улусты жайымдап алары.. Жалтанбас болоры — ол... О-о, тартыштын жеринде жалтанбазын көргүзөргө арга көп... Акыр-акыр, мен нени айттым: тартыштын жеринде?! Айса, менин санаамла болзо, мында, колхозтын ижин, планын бүдүреринде тартыш керек жок, тегин, белен, жеңил неме туру не?.. Жок андый эмес, чек андый эмес...

Жалтанбас болоры — ол, байла, озочыл болоры, улуска жагы эп-арга көргүзөргө, оны табары...

* * *

Мыйрык кобыны төмөн түшкүлөп клееткен койлор сырангай ла суунун жымырап, омок анданыжып жаткан толкузындай көрүнөт. Бийик туунун бажынан ажарга жууктап брааткан күн, торко түктү койлорды

калганчы катап көрүп аларга тургандый, чел булут өткүрө очомик чалып турды.

Ыраакта көрүнгилеп турган сүмерлер, жаан оосторун ачкылап ийген чилеп, кара-куу туман олордын баштарынан кенетийин көдүрилип, тегерини там бүркөп, бозомды түргөн койылтып турды. Байа ла жаңы чап-чанкыр болгон тегери эмди жемире көрүп ийди.

— Жанмыр жаагалакта ла — деп, Альберт каран ширтилдеп, койлорды турлуга капшай. жууктадып аларга мендейт... Үстүнөң төмөн булуттар жерди базырып тургандый, ол уур тынып жатты.

— Ай! Ишш — деп кыйгырып, койчы үйрдин бир учынан база бир учына келет. Анчадала бир кара башту ак кой дезе, өлөңди жаңы ла көрүп, амтанын сезип ийгендий, отогон үстүнө отоп, сондоп турды...

— Удура келгениң жакшы! — деп, Альберт болушчызын, Семенды көрүп сүүнди. — Коркушту жанмыр келип жат. Онон озо койлорды турлуга жетирели.

Учына малдын кылын улап койгон камчызын Семен жерге жарсылдада согуп ийерде, айдатпай турган койлор коркыганына ла чочыганына жолой отобой, ичкери чубаштылар. Уулдар жаан удабай турлуга жедип келдилер. Альберт чеденнин эжигине туруп, кажы ла койдын арказына колыла тийип тоолоп турды. Семен дезе ого айдап болужат.

Калганчы кой чеденге кирген кийининде, Альберт чочып калган үниле айтты:

— Эки кой тоого жетпей жат!

— Мендейле, жастыра тоолоп ийдин эмеш пе?

— Болзо болор, кажы, катап тоолойлы.

Олор койлорды чеденнен чыгарала, катап тоолоп турганча, тун шык кире берди. Карарып турган те-

гериде десе жалкын жалтылдап, күкүрттин үстүнө күкүрт болуп турды.

Чын, эки кой жок. Астыгала, артып калган. Эмди канайдар? Ыраак тайгада конгылап жаткан жийит койчылардын санаазы, омордын үстүндеги турган түнчилеп, караңгууланып, бир канча бойы-бойынан эрмек сурашпай турдылар. Күүлеген салкынды ла үстүнөн төмөн уруп турган жаңмырды омор сеспей бе, керекке албай ба, «Жаңыс ла койды кайдан табар» — деп, карык санангылайт.

— Жок, мынайда артырарга жарабас — деп, Альберт бүдүмчилү айтты.

— Канишна, жарабас, — Семен жөпсинди. — Сен түжүнө арып калган, онын учун мында, койлорло кожо арт, а мен барып бедрейин.

— Бойум жылыткам, бойум табарым!..

Мындый учуралда узак эрмектежип турар ой жок. Көп куучын жогынан Альберт мылтыгын алып, изү чай да ичпей, чадырдан чыкты.

Семен унчыкпай отурала, кенейин нени де эске алынып, тура жүгүрди. Иргеле жаткан кайыннын тос-торынан мендей-шиндей койынына сугуп, айылдан чыга конды.

Караңгуйды жалкын чийе тартып, күкүрт быжырап, көкүйт.

— Аль-бе-е-рт! Туу-уур, Альбее-ерт! — деп, ачу-жорон кыйгырып, байа койлор айдап келген жер жаар ууланып, Семен жүгүрди. Ол бойынын буттарынын алдында чейилип жаткан суунун бачылдап турганын сеспейт...

Альберт кыйгыны угуп ийеле. «Жарт ла койлор бойлоры жанып келген туру» — деп ижене берди.

калганчы катап көрүп аларга тургандый, чел булут өткүрө очомик чалып турды.

Ыраакта көрүнгилеп турган сүмерлер, жаан оосторун ачкылап ийген чилеп, кара-куу туман олордун баштарынан кенетийин көдүрилип, тегерини там бүркөп, бозомды түргөн койылтып турды. Байа ла жаңы чап-чаңкыр болгон тегери эмди жемире көрүп ийди.

— Жаңмыр жаагалакта ла — деп, Альберт каран ширтилдеп, койлорды турлуга капшай. жууктадып аларга мендейт... Үстүнөн төмөн булуттар жерди базырып тургандый, ол уур тынып жатты.

— Ай! Ишш — деп кыйгырып, койчы үүрдин бир учынан база бир учына келет. Анчадала бир кара башту ак кой десе, өлөңди жаңы ла көрүп, амтанын сезип ийгендий, отогон үстүнө отоп, сондоп турды...

— Удура келгенин жакшы! — деп, Альберт болушчызын, Семенды көрүп сүйүндү. — Коркушту жаңмыр келип жат. Онон озо койлорды турлуга жетирели.

Учына малдын кылын улап койгон камчызын Семен жерге жарсылдада согуп ийерде, айдатпай турган койлор коркыганына ла чочыганына жолой отобой, ичкери чубаштылар. Уулдар жаан удабай турлуга жедип келдилер. Альберт чеденнин эжигине туруп, кажы ла койдун арказына колыла тийип тоолоп турды. Семен десе ого айдап болужат.

Калганчы кой чеденге кирген кийининде, Альберт чочып калган үниле айтты:

— Эки кой тоого жетпей жат!

— Мендейле, жастыра тоолоп ийдин эмеш пе?

— Болзо болор, кажы, катап тоолойлы.

Олор койлорды чеденнен чыгарала, катап тоолоп турганча, тун шык кире берди. Карарып турган те-

гериде десе жалкын жалтылдап, күкүрттінг үстүнө күкүрт болуп турды.

Чын, эки кой жок. Астыгала, артып калган. Эмди канайдар? Ыраак тайгада конгылап жаткан жийт койчылардын санаазы, олордын үстүндеги турган түнчилеп, карангуйланып, бир канча бойы-бойынан эрмек сурашпай турдылар. Күүлеген салкынды ла үстүнөн төмөн уруп турган жанмырды олор сеспей бе, керекке албай ба, «Жаңыс ла койды кайдан табар» — деп, карык санангылайт.

— Жок, мынайда артырарга жарабас — деп, Альберт бүдүмчилү айтты.

— Канишна, жарабас, — Семен жөпсинди. — Сен түжүнө арып калган, онын учун мында, койлорло кожо арт, а мен барып бедрейин.

— Бойым жылыткам, бойым табарым!..

Мындый учуралда узак эрмектежиң турар ой жок. Көп куучын жогынан Альберт мылтыгын алып, изүү чай да ичпей, чадырдан чыкты.

Семен унчыкпай отурала, кенейин нени де эске алынып, тура жүгүрди. Иргедө жаткан кайынның тос-торынан мендей-шиндей койынына сугуп, айылдан чыга конды.

Карангуйды жалкын чийе тартып, күкүрт быжырап, көкүйт.

— Аль-бе-е-рт! Туу-уур, Альбее-ерт! — деп, ачу-жорон кыйгырып, байа койлор айдап келген жер жаар ууланып, Семен жүгүрди. Ол бойынын буттарынын алдында чейилип жаткан сууның бачылдап турганын сеспейт...

Альберт кыйгыны угуп ийеле, «Жарт ла койлор бойлоры жанып келген туру» — деп ижене берди.

— Не болды? Мен мында! — карануйдың ла жанмырдың ортозында ўн угулды.

— Альберт сен... Сен бу кургак тосты алып ал — деп, Семен тыныжын бадырып болбой айтты. — Не-не болзо, керек болор...

Альберт эрмек јоктон најызының колындагы тосты алып, карануйда көрүнбей калды.

Јайдың түни чылбырдый кыска да болзо, мындый уур айалгада ол јылдый узак билдирет. Одуда артып калган Семен амыр отурып болбой, ары-бери баскындайт...

Је бу ок өйдө Альберт чалынды чалын дебей, жанмырды жанмыр дебей, кажы ла агарып јаткан ташты, карарып турган төңөшти, јылыйткан койлары болор деп, оның јанына токтоп, бийик којогорды кырлай базат.

«Койлорым эмди кандый бир ыжык агаштың ба, таштың ба алдында тургулаган болбайсын... Калак, ологро көстөри суркурап, бөрү өңөлөп клееткен болгой — деп сананган бойынча, мылтыгын санг өрө тудуп, койчы «јызырт» берип ийет.

Ол базып-базып чөкөйлө, учында јыт-таан болзын деп, најызының берген кургак тозын тузаланып, канча-канча јерге от камызып, бирүзинин јанына кургадынып отурала, туујырап уйуктай бергенин бойы да сеспей калды.

Түш јеринде оның койлорын јиирге келген бөрүлер тиштерин ырсайткылап алган тарсылдаткылап турды. Ол мылтыгын тудунганча бөрүлердин ўсти орто чурап барарда, бир бөрү оның тизезинен «чым» этире тиштеп ийди... Ол «ой!» деп кыйгырган бойынча, ойгоно чарчап келзе, — байагы ла түн. Тарсыл-

дажып турган немелер бөрүлөрдүн тижн эмес, а бы-
йрап күйүп жаткан будактардан бир чедирген чачы-
лала, онын штанынын тизезин ойо жип, эдине једе
берген эмтир. Койчы жанмырдын суузына өдүп кал-
ган өлөңлө отты өчүрө тудуп, катап ла басты...

Өзөктө, турлуда койлор каруулдап арткан Семен
тенистий карануйдын ортозында жалбыжы чөйилип
турган отторды көрүп, «Тон ло ол оттын, ол байа
бойынча арка-тууны торгулта адып турган адыштын
ортозына ан-жуш койлорго жууктайт эмеш пе?» — деп,
ичинде шымыранып, анда, кайда да базып жүргөн нө-
көри, Альберт, керегинде сананып турды.

...Бу жуукта ла калганчы катап болгон күкүрт жан-
мырлу булуттарды кайдаар да, өскө тала жаар кычы-
рып, бойыла кожо апарып жаткандый боло берди.
Таннын адып клееткени агаштардын сомдору бозо-
рып, көрүнгилеп турганынан билдирет. Ургун жан-
мырдын ордына, агаштардын бүрлериндеги тамчы-
лар жерге «чыт-чыт» эдип, түшкүлегени угулат...

Альберт бир содон таштын үстүнө жүк арайдан
чыгып келерде, алдындагы тектирде кандый да неме
элбес этти. Ол койлорынын үстүнө једе базып бара-
ла, бойынын көзине чек бүтпей, арыганын жаңы ла се-
зип, чалынга көбү калган катанчызынын эдегин тө-
жөнүп, жерге уур отура берди...

Боро туманга туттурткан туулардын сынына күн
чыгып, ар-бүткенди ойгозып ийди...

* * *

Кадын аңданып, кайа-ташка согулып, түни-түжн
шуулап ла жадат. Ойто бурылбас өйлөр өдүп, жүрекке
ле жүрүмгө билдирлү изин артызып турат... Тургене-

— Не болды? Мен мында! — карануйдын ла жанмырдын ортозында үн угулды.

— Альберт сен... Сен бу кургак тосты алып ал — деп, Семен тыныжын бадырып болбой айтты. — Не-не болзо, керек болор...

Альберт эрмек жоктон наязынынын колындагы тосты алып, карануйда көрүнбей калды.

Жайдын түни чылбырдый кыска да болзо, мындый уур айалгада ол жылдый узак билдирет. Одуда артып калган Семен амыр отуруп болбой, ары-бери баскындайт...

Же бу ок өйдө Альберт чалынды чалын дебей, жанмырды жанмыр дебей, кажы ла агарып жаткан ташты, карарып турган төңөшти, жылыткан койлоры болор деп, онын жанына токтоп, бийик коюгородды кырлай базат.

«Койлорым эмди кандый бир ыжык агаштын ба, таштын ба алдында тургулаган болбайсын... Калак, ологго көстөри суркурап, бөрү өңөлөп клееткен болгой — деп сананган бойынча, мылтыгын сан өрө тудуп, койчы «язырт» берип ийет.

Ол базып-базып чөккөйлө, учында жыт-таан болзын деп, наязынынын берген кургак тозын тузаланып, канча-канча жерге от камызып, бирүзинин жанына кургадынып отурала, тууярап уйуктай бергенин бойы да сеспей калды.

Түш жеринде онын койлорун жиирге келген бөрүлөр тиштерин ырсайткылап алган тарсылдаткылап турды. Ол мылтыгын тудунганча бөрүлөрдүн үсти орто чурап барарда, бир бөрү онын тизезинен «чым» этире тиштеп ийди... Ол «ой!» деп кыйгырган бойынча, ойгоно чарчап келзе, — байагы ла түн. Тарсыл-

дажып турган немелер бөрүлөрдүн тижи эмес, а бы-
йрап күйүп жаткан будактардан бир чедирген чачы-
лала, онын штанынын тизезин ойо жип, эдине једе
берген эмтир. Койчы жанмырдын суузына өдүп кал-
ган өлөңлө отты өчүрө тудуп, катап ла басты...

Өзөктө, турлуда койлор каруулдап арткан Семен
тенистий карануйдын ортозында жалбыжы чөйлип
турган отторды көрүп, «Тон ло ол оттын, ол байа
бойынча арка-тууны торгулта адып турган адыштын
ортозына ан-куш койлорго жууктайт эмеш пе?» — деп,
ичинде шымыранып, анда, кайда да базып жүргөн нө-
көри, Альберт, керегинде сананып турды.

...Бу жуукта ла калганчы катап болгон күкүрт жан-
мырлу булуттарды кайдаар да, өскө тала жаар кычы-
рып, бойыла кожо апарып жаткандый боло берди.
Таннын адып клееткени агаштардын сомдоры бозо-
рып, көрүнгилеп турганынан билдирет. Ургун жан-
мырдын ордына, агаштардын бүрлериндеги тамчы-
лар жерге «чыт-чыт» эдип, түшкүлөгени угулат...

Альберт бир содон таштын үстүнө жүк арайдан
чыгып келерде, алдындагы тектирде кандый да неме
элбес этти. Ол койлорынын үстүнө једе базып бара-
ла, бойынын көзине чек бүтпей, арыганын жаңы ла се-
зип, чалынга көөп калган катанчызынын эдегин тө-
жөнөп, жерге уур отура берди...

Боро туманга туттурткан туулардын сынына күн
чыгып, ар-бүткенди ойгозып ийди...

* * *

Кадын ангданып, кайа-ташка согулып, түни-түжи
шуулап ла жадат. Ойто бурылбас өйлөр өдүп, жүрекке
ле жүрүмгө билдирлү изин артызып турат... Тургене-

ков Альберт десе, Москвага барып жүргенин, анда Никита Сергеевичтин терең шүүлтөлү куучынын укканын кедери, кырда койлоп жүрөлө эске катап-катап алынат. Шак ла мындый өйлөрдө, ол кырдан түжө жүгүрүп, колхоз журтка жеделе, жалтанбас кижн, жалтанбас керек керегинде сананган санааларын ончо улуска айдып берер күүни келерде, энчикпей барат...

Бир катап Альберт парторганизациянын качызына жолугала айткан:

— Бис быыл 522 тын кураан койлор кыштатканыс... А быыл төрөөр койлор алып кыштадар деп, сананып турус...

— Не дейзин? Сен чын... Чын айдазын ба? — деп, парторг сүүнчилү каткырды. — Бат, бу жалтанбас шүүлте, а качан анайда эткен кийининде, жалтанбас алтам болор, жаан жедемге жедеп алзан — ол ту-жунда сени жалтанбас та, эдер де кижн деп улус айдыжар...

Жиит нөкөр, Москва, мак бажынды айландырбайтан болзо, жаантайын жаңы эп-аргалар бедреп, жакшы иштейтен болзон, «Куйус — Москва» деген узун ла ырысту жолло эмди де көп катап жоруктаар эдинг. Талдап алган жолынла такылышпай, тайкылбай ичкери амада, жиит нөкөр — комсомол Альберт Тургенеков!

ЮЛЫҢ ЫРЫСТУ БОЛЗЫН, ЈИИТ АДУЧЫ

Көп-көпөгөш јас шуулап, күннинг чогына мылырап турган. Школдың јанындагы садычакта жүзүн-башка үндү кушкаштар омок шулурап.

«Олор күске јетире мында чуркуражар, а күс келзе»... — деп, мен јаан көзнөктөрлү, јарык класстарлу, азыйда бойымнын үренген школымнын јанына јууктап клееделе санандым. — Бу школдо үренгилеп турган балдар, база кеткин кушкаштар ошкош, бир көрзөң, јангылай берер, онон бир көрүп турзан, ойто келген турар... Удабас школдо күзүңгинин калганчы шыңырты болор. Ондо ын-шын... Је эмди мында каткы, кожон, тал-табыш...

Шак ла ол угулып турган кожонды, школдогы калганчы күндер керегинде вальсты бис бир канча јыл кайра база мынайда ок коолоткон эдис... Анчадала калганчы күндерде, кижиге канча јылга темигип калган төрөл школынан јажына барары, үренижип калган нөкөрлөриле айрылыжары кандый да күч: жүрегин ырысту ла кунукчылду сыстап турар. Бу ойдө керек дезе сыранай ла «адылчак» та деген үредүчилер карамду, үргүлјиге јуук кижидий болор.

Мынайда сананып, бала тужумды эске алынып, мен төрөл школымнын бозгозын катап алтадым.

Залда көп балдар турды. Бу өйдө үредүчилердин комнатазынан чыгып келген буурыл чачту байалгак сынду үй кижини олор ууй тудуп, «Александра Николаевна, айтсагар, сочинениелер кандый эмтир?» — деп сурагылайт.

— Учына јетире көрбөгөм — деп, үредүчи күлүмзиренип айдат. — Мен көрүп божозом, госкомиссиянын члендери көрөтөни кайда...

— Је, айтсагар, мен кандый бичиген эмтирим, а, Александра Николаевна?

— А менийиң көрдүгер бе?

— Јок, јаныс ла меге айтсагар.

— Чындап та, алтын медаль аларга турган кижиге јажырбазагар.

Шак ла бу өйдө олордын јанына јууктай базаып келдим.

— А-а, бистинг корреспондент! — деп, карган үредүчи мени танып, удура басты.

— Көрсөң, мениң быјылгы үреткен балдарымды! Александра Николаевна эбире турган јиит уулдар ла кыстар јаар көргүзип, ырысту-ырысту күлүмзиренип турды.

Качан кабинетке кирген кийининде, үредүчиге айттым:

— Мени он класс божодып јаткан балдардын сочинениелери сонуркадып туру.

— Јиит улустың көп лө сабазын: «Кем болорго амадап турун? деген тема терен сонуркаткан эмтир» — деп айдала, үредүчи бойынын көрүп койгон тетрадьтарын мен јаар јылдырды.

Мен көп сочинениелерди кычырып, олордын бичижиле, јаш јүректеринин јаркынду амадузыла таны-

жып отурдым. Анчадала бир јараш эмес бичиштү јииттин сочинениезинин шүүлтези, бойынын өйинин улузыла куучындажып турган изү эрмеги, тургускан сурагы мени олјолоп, кычырарга там ла јилбиркедип турды.

«Бу мыны кем бичиди болбогой?» — деп бойымда сананып, тетрадьтын баштапкы страницазында адресин көрзөм, анда мындый школдын, мынча класстын үренчиги Урсулов Адучынын сочинениези деп бичип койтыр.

... «Урсулов Адучы» — деп, ненин де учун чыгара айттым.

Үренчигинин ады-жолун угуп ийеле, Александра Николаевна көрүп отурган тетрадынан бир кезек өйгө бажын өрө көдүрип: «Не, сочинениени јакшы бичиген эмтир бе?» — деп сурайла, онон ары куучындады:

— Өйлө кожо јиит улустын да санаазы кубулып, јүрүмле, ишле колбулу боло берген. Айла, Адучы сүрекей төп уул... Айткан эрмегин де уксан, эткен ижин де көрзөң, јаан кижн ошкош...

Эртен-сонзун школдын бозогозын алтай базып, јаан јүрүмнин јүс айры јолдорынын бирүзиле таң алдынан барарга јаткан јиит кижинин амадузын, ару күүннн, онын сочинениези улуска менин ол керегинде бичигенимнен артык көргүзөр деп сананала. мен сурап алгам. Ол сочинение бу:

— Кем болорго амадап турун?.. Чындап та, сен неге амадап, нени сананып јүрүн, айтсан, најым, айтсан. Айса болзо, лотерейный билетле «Волга» ойноп алатан болзом деп сананадын? Јок, нөкөр, бу сурагым кокур эмес. Кезик улуска бу да јаан амаду.

Сен шкодо үренип, байла, историяны билип ал-

ган болорын. Бистинг таадаларыс, ада-энелерис неге амадаганын сен билеринг бе, нѳкѳр? Айса, бу јайым ла ырысту ѳйлѳрдѳ историяны ундып койдынг эмеш пе?

Олор байлардын базынчыгынан айрылып, јангы, јарык јѳрѳм тѳзѳп аларга амадаган. Ол амаду бѳткен. Је эмди јангы ѳй, јангы амадулар, јангы сурактар экелип турарда, сен нени сананып турун?

Бистинг ѳйенинг улузынын иштенкей колдоры агын сууларга јангы коол берип, ойто кайра да агызып ийет. Бу ок колдордын ийде-кѳчиле бѳдѳрген спутниктер телекейди кайкадып, ѳстѳбисте учуп туру. Бистинг ок колдонг чыккан космический ракеталар дезе, Айга једип, Кѳнди айланды. Ус, иштенкей алтын колду советский улуска сен кайда ла туштап јадын: јаланда, заводто, малдын турлузында, колхозтордо—кайда ла.

Сен школды божодып алзанг, нени эдеринг? Келер ѳйгѳ кандый јолло барарга турун? Айтсанг, најым? Эмди бир јети јылданг кем болуп калгайынг не? Келер ѳйгѳ амадайлы, оны јууктадалы, најым!

Мен бойымнын санаамды айтсам, сен угарынг ба? Мен сеге нени де јажырбазым, јаш тужумдагы баштапкы амадуум—магазинненг ойынчык-трактор садын алары болгон. Чып ла чын! Сен ого каткырба, најым. Керек дезе, ол ойынчыкты мен тѳш те јеримде кѳрѳн туратам.

Јажым кожулып јаанаган сайын мен кѳп немени ондоп, ѳскѳ дѳ кѳп санааларга ла амадуларга курчаттым. Је тракторист пе, шофер ѳо болор амадуум ѳйлѳ кожо ѳчпѳй, эмдиге ле кѳксимде изѳ јалбыш болуп кѳйгенче. Қижининг ырызы јенѳлѳ иште деп, мен јарт билип турум.

«Нени эделе, билип ийдинг? — деп, менинг бѳдѳм-

јиме каткырып, шоодордон до јанбазың. Онызы бойыңда. Төрөлим кандый ла уур јакылтаны берип тура, меге бек бүдүп турзың деп күүнзейдим. Комсомол кандый да ишке бар дезе, јок деп айтпаска үренип, амадап јүредим.

Мен бодозом, бистинг Төрөлис керегинде санаалар советский улуска көп јенүлер экелген, кайкамчылу керекке кычырган.

Партия ла Төрөл керегинде санаалар Валентина Гаганованы патриотический баштанкайдың агару јолына баштаган. Мындый ок шүүлтелер миллиондор тоолу комсомолдорды ла јииттерди тузаланымбаган јерлерге, Түндүк полюсты, Арктиканы шиндеп көрөрине аткарган.

— «Үренер, үренер, база катап үренер» — деп, улу Ленин јакарган. Бу ойгор сөстөрдү мен јаантайыш эске алынып јүредим. Бу сөстөр меге ийде-күч берип, канча-канча јылдың бажында болотон јүрүмге апарып, амадуумды элбедеет. Келер өйгө мениң планым јаан да, көп тө. Колхозко иштеп, јуртхозяйственный специальность алар үрерүге барар амаду бар...

Келер өйдөги јүрүмимди, үредүмди сананзам, мениң алдыма коммунизм јурала берет. Ол тушта јүрум кеен, кайкамчылу болоры јарт. Ол тушта бастыра уур иштерди кижининг ойгор санаазы шүүп тапкан күчтү машиналар эдип турза, оның рулин бистинг үйениң кижизи башкарына канайда оморкобос!

Оның јакшызын, оның јаражын сен көрүп туруң ба, нөкөр?

Бистинг орооныс кажы ла күн јаңы алтамда.

Кару најым, Африканың албатыларының кемнең

де камааны жок жадары учун тартыжып, ороондорун жайымга чыгарып турганы сеге нени айдат?

— Мен келер ойимди, амыр-энчүнинг маанызын көрөдим.

Жылдар өткүрө шиндеп, келетен жаркынду ойин, коммунизмди көрүп жүрерге кандый жакшы. Ол күндөргө амадаган кижинин алтамы там ла там тыгып, билери там ла там бийиктеп турганы кандый танылу!

Кару најым, бис бойыстын келер ойиске коммунистический алтамла, улу ижистинг ийдезиле базып, кайда да болзо, озочылдар бололы».

...Кайда да болзо, озочылдер бололы!.. Бу кычырудан, Адучынын сочинениезинен бистин ойдинг изү тыныжы билдирет. Жараш, кеен жүрүм төзөөргө терен сананган кижининг кебери кандый иле көрүнөт, чын ба?!

Ол ло көпөгөш жаскы күнде мен Урсулов Адучыла таныжып алгам. База бир канча күннинг бажында, кап-кара чачту, жобаш бүдүмдү уулды төрөл колхозына үйдежип: «Же, жолунг ырысту болзын, Адучы!» — деп, колынан бек туткам.

* * *

Онон бери ойлөр өдө берди. Адучынын да, менин де, өскө дө көп-көп улустын азыйда үренген төрөл школын өскө, жаңы балдар божоткылап барды.

Ол ло школдын жанындагы кичинек садычакта жайлаган кушкаштар ыраак-ыраак талаларды көстө-гилеп, сала берди. Элбек жалаңдардын ажын жуунаткылап койордо, ээн-ээн немедий көрүнүп турган ой-дө, мен катап ла командировкага атандым...

Аймактын озочылдарынын фотожурыгыла кеерке-дилген Күндүлү досконын жанына басып келеле, мен жаар төп көрүп отурган таныш кижини жастыра көрбөдүм.

— Озочыл комбайнер Урсулов Адучы Майманович — деп кычырып, эки жыл мынанг кайра бу кижиле туштажып, онын сочинениезин кычырганымды эске алындым.

— Ол жаңгыс ла озочыл механизатор эмес, а колхозтогы комсомольский организациянын качызы — деп, журтхозинспекциянын ишчилерине барарымда, мактагылап отурды.

— Жаман керек болгон болзо, корреспонденттер түкү ле качан ийнеге илинбес, ийт жибес эдип бичигилеп койор эди — деп, бир чала карый берген үй кижиге айтты. — А жакшы керектин жанынан көстөрүн жумгылайла, өткүлөй берер...

— Айла үстүнө жолдон ыраак жерде журт болзо, чек табарбас — деп, экинчи үй кижиге айда салды.

— Чек барбаган, билбес жерде, та жакшы неме болуп жаткан, та жаман неме болуп жаткан — оны жамандаар да, мактаар да арга жок болбой — деп, ологго кокурлаган айас айдала, бойымда санандым: чындап та, бу Адучы керегинде канайып ундыдым не?! Ол школдон ару, жарык санаалу чыккан кижиге жастыра жолло барган деп, жаман ады чыкса канайткайым не?..

Машина бийик боочыга, адару чылап кыгылап, жүк арайдаг чыгып келерде, кырдын ары бойында кежимдий төрт булунду жалаң чирей тебинген жатты. Күски салкын сыргалжындарды сыыладып, үстинен төмөн үрдүрүп турды. Ол какшап калган жалбы-

рактарга күчүркеп тургандый, оларды ары-бери серпе согуп, кей өрө алып барат.

Энгиргери түш Урсулов Адучынын төрөл журтына једип келдис.

— Урсулов Адучынын айылы кайда? — деп, баштапкы ла туштаган кижиден сурадым.

— Онын айылы мынаар ол туру — деп, ол узун ээгиле кекип, одожыста турган тураны көргүзеле, онон ары айтты. — Айылында кижі јок болор. Олор бүгүн ончозы конторага барган болбой...

Конторага кирип келзем, улус јык толо. Мында јуун болуп јаткан дезе, оркестр не ойноп турган? Јарт ла аш ижи божогонын темдектеп, озочылдарды сыйлагылап турган туру...

Кемнинг де ады-јолын, ада-өбөкөзин адап ийерде, катап ла оркестр уткуул ойынын јыгырадып ийди. Президиумнын столынын јанына базып барган јиит уулды, (байла, колхозтын председатели болбой) бир кижі уткып, јараш чемоданды берип айтты:

— Је, Сойтош, черүде колхозтогызынан јенил болбос. Јалкурбай, кичеенип, јакшы служить эт! — деп айдала, күлүмзиренип турды.

— А-а — деп, бойымда санандым...

— Урсулов Адучы — деп, табыш угулган ла јерде, залда отурган улустын колчабыжузы ла оркестрдин табыжы нак колуныжа берди.

Сцена өрө јенил чыгып брааткан кап-кара чачту уулды уткыырга председатель ичкери базарда, электролампочканын јаркынына онын јүзи кандый да кыпкызыл болуп көрүнди.

— Нөкөрлөр! — деп, ол колын өрө көдүрип, табышты токтодып айтты. — Бис бүгүн Советский Че-

рүге эн талдама механизаторыбысты, комсомолдор-
дын башчызын үйдежип турубыс — ол эмеш манзаа-
рып турала, онон ары айдат. — Адучынын брига-
дазы коммунистический иштиң озочылы деп бийик ат-
нерени аданып турганын слер билеригер. Эмди...

Залда колчабыжу катап ла јиркирей берерде,
онын эрмегинин калганчы сөстөри угулбай барды.
Табыш токтой берерде, ол эрмегин катап баштады:

— Мындый бийик ат-нереге кандый кижии бойы-
нын бригадазын апарар, кандый кижини коммуни-
стический иштү, андый санаа-сагышту деп айдарын слер,
байла, билеригер... Эмди Урсулов Адучыны черүге
үйдежип тур, партиянын обкомынын ла облизпол-
комнын адынан бу күндүлү грамотаны берип турум...

Катап ла колчабыжу, катап ла музыка узак токто-
бой турды...

Адучы үнин кенгиде јөдүлденип куучындады:

— Слердин јылу сөстөригерге, үйдежүгерге бис,
черүге атанып јаткан уулдар, акту јүрегистен алкы-
жысты јетирип турус!...

Колчабыжу... База ла табыш, колчабыжу...

— Биске иженигер, нөкөрлөр! Бис анда да...

Катап ла колчабыжу, катап ла табыш...

Адучы улустын ортозы јаар түшкен кийининде,
көп колхозчылар черүге атанып јаткан үч уулдын ја-
нына келип: «Је бистин айылга айылдап ийзегер...
Сойтош, Адучы, је киргилеп чыксагар, уулдар» — деп
айдышкылайт.

Улус эмеш тарай берген кийининде, мен олордын
јанына келип: «Јакшы ба, Адучы?» — деп, колымды
бердим.

— О-о, слер качан келгенигер?! — деп, Адучы кай-

кап, колын удур берип эзендешти. — Же, бистин айылга баралы, мен эртен таң алдында атанып жадым.

Бис ол күн жүрүм, иш, черүге служить эдери керегинде, бистин баштапкы тушташ, Александра Николаевна керегинде көп куучындашканыс. Адучынын санаазы ол ло бойы жарык амадузы азийгызынан да бийик, көдүринилү болгон.

Эргенгизинде черүчилдерди үйдежерге колхозчылар, атанып жаткан уулдардын ада-энелери, эл-төрөөндөри конторанын жанына катап ла келгендер. Адучынын жаан аказы Жаңар да, эжези Топчылай да — ончолоры карындажынын колынан тудуп, кокурлагылап та, каткырыжып та турат. Же жаңгыс ла карган энезинин чылбыран көстөринен жаш токтобой, эки жаагын төмөн тоолонып түжет. Адучы оны көрүп, энезине айдар сөзүн таппай, чала эп-жоксынып турала, айтты:

— Ойто эзен-амыр жанып келбей, мени канайып калар болор деп туругар, эне...

— Эдектин кактанчызы, эмчектин соонтызы — эн кичинек уулы ине — деп, кандый да эмегеннин килемкей үни угуларда, Адучынын энезинин көзинин жажы там ла көптөй берди.

— Эне, же болор, бу канайып туругар — деп, жаан уулы Жаңардын үни угулат...

Адучы нөкөрлөрилө кожо машинага отулардын ла алдында, меге айтты:

— Слер анда, бистин карган үредүчиге Александр Николаевнага, менен эзен айдыгар...Калак, унды-багар...

Мен ол уулдардын кажызының ла колынан бек
тудуп, «Је јолыгар ырысту болзын уулдар, јакшы јү-
рүп кел, Адучы!» — деп, ыраак јолго үйдежип айткам.

кап, колын удур берип эзендешти. — Же, бистин айылга баралы, мен эртен таң алдында атанып жадым.

Бис ол күн жүрүм, иш, черүге служить эдери керегинде, бистин баштапкы тушташ, Александра Николаевна керегинде көп куучындашканыс. Адучынын санаазы ол ло бойы жарык, амадузы азийгызынан да бийик, көдүринилү болгон.

Эртенгизинде черүчилдерди үйдежерге колхозчылар, атанып жаткан уулдардын ада-энелери, эл-төрөөндөри конторанын жанына катап ла келгендер. Адучынын жаан аказы Жаңар да, эжези Топчылай да — ончолоры карындажынын колынан тудуп, кокурлагылап та, каткырыжып та турат. Же жаңыс ла карган энезинин чылбыран көстөринең жаш токтобой, эки жаагын төмөн тоолонып түжет. Адучы оны көрүп, энезине айдар сөзүн таппай, чала эп-жоксынып турала, айтты:

— Ойто эзен-амыр жанып келбей, мени канайып калар болор деп туругар, эне...

— Эдекting кактанчызы, эмчекting соонтызы — эн кичинек уулы ине — деп, кандый да эмегенning килемкей үни угуларда, Адучынын энезинин көзинин жажы там ла көптөй берди.

— Эне, же болор, бу канайып туругар — деп, жаан уулы Жаңардың үни угулат...

Адучы нөкөрлөрилe кожо машинага отулардын ла алдында, меге айтты:

— Слер анда, бистин карган үредүчиге Александра Николаевнага, мененг эзен айдыгар... Калак, унды-багар...

Мен ол уулдардын кажызының ла колынан бек
тудуп, «Je жолыгар ырысту болзын уулдар, јакшы жү-
рүп кел, Адучы!» — деп, ыраак јолго үйдежип айткам.

ЭМИЛЧИ

Эмилчи суунынг јарадында отурган. Суу ол јанында көрүнип турган јаан ак туранын куйнында ары-бери жүгүришкилеп турган балдардын табыжы ого иле угулып, чамчалары кажандажып турды.

Ол отурган тактазынан женетийин јенил туруп, суу кечире салган кемирү јаар басты.

Бир канча минуттын бажында ол көп балдар ой-ногылап жүрген туранын јанына једип келди. Туранын эжигинин бажында «Балдардын туразы» — деп, јаан букваларла јараштыра бичип койтыр. Эмилчи бир канча аланзып турала, эжикти кайра тартып, бозогоны алтай басты.

Эрү чырайлу, табылу базытту үй кижиге Эмилчини бойынын кабинетине кычырып, сүрекей жылу уткыды. Эмилчи эне болорго, бала азыраарга турганы керегинде бу кижиденг јажырбай, ончозын-ончозын куучындады.

— Бис јакшы јадып јадыс... Обөгөним балдарды база сүүп јат — деп, Эмилчи өкпөөргөнин токтодып болбой турды. — Бистинг жүрүмиске јетпей турган неме јаңыс ла бала... Меге беш-алты айлу бала беретен болзогор... Мен оны өзөгимнен чыккандый, карындап

тапкандый сүүрим, эркеледерим, меге бүдүгөр...

— Жарт, ончозы жарт... Слерге бүтпеске болбос — деп, балдардын туразынын директоры Эмилчининг жашкайактып калган көстөри жаар чике көрди. — Же слерге канайып болужар? Слер бойоор билереер, эмди өскүс балдардын тоозы сүрекей ас. Оныла коштой, кичинек, жаш баланы кайдан бедреп табар. Андый кичинек, беш-алты айлу бала болзо, ол слерди база бир алты-жети айдын бажында «Энем» — деп айдар эди. Онызы быжу... Же бисте андый бала жок..

— Айса болзо, үй улустар жаткан турада кемлекемле эрмектежер арга бар?

— Жок, андый неме айтпагар. Эмдиги өйдө кандый кижги бойынын өзөгинен чыккан балазын өскө кижиге беретен?!..

Эмилчининг чырайы өчүп, эки колыла бажын кукактай алып, столго чаканактанып отура берди...

* * *

Эмилчи жангы ла суунын ол жанында отурган. Күннин чокторы араайын жымырап жаткан суунын үстүнө тийерде, балыктын кайзырыгы чылап, суркурап, онын көстөрүн кылбыктырып турган.

Жаратты жакалай турган агаштарда кушкаштар жүзүн-башка чуркуражып учкулайт. Эмилчининг жанында турган жажыл теректин олбыгында кандый да жаан эмес боро кушкаш уйазынан ырада учпай, «сыйт-сыйт» этире сыгырып отурат. Боро куштын балдары дезе, баштарын уядаг чыгаргылап, энезинин үнин танып, содондошкылап турганы иле көрүнөт. Канады тынгыгалак кушкаштардан Эмилчи, көс албай көрүп, эрке күлүмзиренип отурала, бойында сананды:

«Куш та балдарлу. Балалу көөркий балам деп, айрылбай јат. А мендий бала јок кижине неге карузыыр, неге тартынар?..»

Бу орто јаштан јаны ла өдүп жүрген үй кижинин бажына шүүлтелер, суунын чакпыны чылап, урулып келди. А теректеги уйадан кушкаштын балдары чыркылдажып, бу ла туранын јанында ойногылап жүрген балдардын каткызы, шанжаганы онын жүрегин чымчып турды...

Эмилчинин ле Эрелдейдин айылду-јуртту болгонунан бери он беш јылдан ажа берген. Бир јыл... Эки јыл өткөн... Олор балдарлу болорыс деп, бойлорынын иженчизин јылытпай туратан. Чыккалак балазына ат-јол адап, јылу, эрке сөстөрдикажы ла күн айдыжатаң эди. Олорды амадузы ыраак келер өйлөргө апарып, ырысту-ырысту эдип ийетен... Эмилчинин ле Эрелдейдин уулы кыйалтазы јогынан летчик, эмезе шофер болор, кысту болзо, ол кыйалтазы јогынан эмчи бе, үредүчи бе, артист пе болор...

Артык не керек? Јангыс ла бала эрке, јеп-јелбер чачту, боп-болчок кижини колго алып јайкаар, ку-чактанып алып базар керек... Је өйлөр өдүп турды... Сакылта... Сакылта...

Он беш јыл!.. Мынча өйгө бала болбогондо, качан болор? Иженчи, өчүп бараткан от чылап, там ла там коктып та турза, балдарды сүүри, эркеледери Эмилчинин жүрегинде там ла там чечектеп, корболоп өзөт.

Бир катап Эмилчи ле Эрелдей садта отургылаган. Анда көп балдар ойногылап жүрген. Бир кыскачак штанду, күнге јодолоры күрөре күйүп калган уулчак: «Эне, эне-ем!» — деп кыйгырып, көстөринин јажын токтодып болбой, ончо улусты тоолой көрөт...

— Көөркийди, көрзөн — деп, Эрелдей эрке үнденди.

Эмилчи уулчактын жанына базып келеле: «Не ыйлап турун, бала?» — деп, энчейип сурады.

— Жок, сен менин энем эмезин... Менин энем сенен жайаш, сенен жакшы — деп, уулчак жетире чыккалак чокол тилиле айдып, Эмилчиден күжүркеп, жууктабай турды.

Анайып турганча, «Саша, сенин мөйрөп турган немең не!» — деп, эрдин кызарта будып алган, узун сынду үй кижиге уулчакты адылып, жединип алала, желе-желе бастырып браатты. Уулчак дезе, ылам ла Эмилчи жаар кайа көрүп, энезине жедип-жетпей турды..

Эмилчининг өбөгөни Эрелдей ол үй кижининг кийининен ары узак көрүп отурала, кородоп айткан:

— Балалу улус балазын тажып, адылып турар... Бу кижиде дезе, балам да деп айдар арга жок!..

Эмилчи араайын жайканып жаткан суунын жанына отурала, мынайда кунукчылду сананган. Кушкаштардын чыркылдашканына ла жаскы күннинг чогына ол отурды..

Бу ла туранын жанында ойногылап турган балдардын ортозынан кем де оны, Эмилчини: «Эн-е-ем, кел, кел бери!» — деп кыйгырып тургандый табыш угуларда, эт-жүреги чыдажып болбой, келин кемирүни кече конгон. Эмди бу, одожында отурган үй кижиден бойынын ырызын сурап отуры..

* * *

— Слер эмеш жаан бала алзагар, кандый болгой не? — бир канча унчукпай отурган директор үнденди.

— Бисте үч жашту кызыкчак бар. Ол сурас бала бол-

гон дежет. Энези оорыйла, јада калган. Сүрекей өкөөр, кайкамчылу кызычак!

— Ол үч жашту дейзеер бе?.. Тонг калды эки жашту болзо... Ол бисти «адам», «энем» деп эмди айдар ба? — Эмилчи бажын өрө көдүрүп, суракту ла иженчилү көстөриле кадай көрди.

Балдардын туразынын директоры айдар сөзүн таппай отурала, мендеген аайлу туруп, эжиктен чыга берди.

Эмилчи жагыскан. Кабинет... төрт толук... Жагыс ла стенедө турган час «жок-жок-жок-жок» деп тургандый чытылдайт... Айса, директор онын, Эмилчинин, акту сөзине, изү күүнине бүтпеди эмеш пе? Айса, ол бешалты айлу бала бедреп барган болор бо?

Эмилчи шак мынайда сананып, энчикпей эжик жаар көрүп отурды. Жаан удабай, коридордун ыраак учында кемнинг де токулдада баскан табыжы угулды. Ол там ла там жууктап клеетти. Баланын, кичинек баланын танылу алтамы... Ток, ток... ток!

Эжик кайра ачыла берерде, чагкыр чулукту, жеңилчек тапочкалу кызычак бозогоны түргөн алтай басты.

— Эне! — деп, ол кыйгырган бойынча, тап эдип ичкери жүгүрейин дейле, неге де бүдүрүлүп, жыгыла берди. Эмилчи баланы барып көдүргенин бойы да билбей калган. Кызычак Эмилчинин мойынынан кабыра кучактап, сүүнгенине тынысактап, айдып турды:

— Сен менин энем бе?.. Энем!.. Жагыс ла тетя Катя келеле, «Энен келген» — деерде, мен кандый сүүнгөм... А сен не узак меге келбеген?.. Кайда болгон, а-а?..

Эмилчи кызычактын айдып турган сөстөрине ка-

руу берип болбой, жаңыс ла «балам, балам» — деп эркеледип, сыймап турды.

Ой, жүрүм, бу эки кижги бойы-бойын кандый узак бедреген, кандый узак сакыган. Көрзөң, жүрүм, көрзөң, олордын кучактанышканын, олордын колдорын! Уксан: бирүзи «Энем» — деген, бирүзи «Балам» — деген...

— Эне, бис эмди жанарыс па? — деп, кызычак сураарда, Эмилчи одожында отурган үй кижги жаар билдирбезинен суракту көрди. Онызы «Эйе, эйе» — деп айдыгар деп, бажын кекип, жөпсинди.

— Эмди ле жанарыс! — деп, Эмилчи айдарда, кызычак менгеди.

— Эне, чүрче ле сакып ал... Мен... Мен барып ойынчыктарымды кукламды алып алайын.

Кызычак эжиктен чыга жүгүрди. Онын коридордо токулдада баскан табыжы Эмилчиге жүректин согулганындей жуук угулып турды.

Кызычактын ойто келерин сакып отурган ырысту Эмилчиге балдардын туразынын директору мынайда куучындады:

— Ол бого бир жаштуда келген. Сүрекей эрке, «ала-мончок» деп айдатан кызычак. Мында балдарла кожо музейге барып жүреле, ойто келип: «Анда бир мен ле ошкош кызычак бир кижини: «Энем» — деп айдып, жединижип алган жүргенин көрдим... Бу менин энем кайда, а, тетя Катя?» — деп, кенетийин сураган.

Мен айдар сөзимди таппай турала, «Эненг удабас келер» — дегем. Анаң ла бери энем келер деп, сакып турар болгон. Ол энезин сүрекей иженип сакыган. Эмди көрдигер бе, ол бойы слерди «Энем» деп айтканын...

— Мен... мен онын энези! — деп, Эмилчи ырызын бадырып болбой айдат.

Кыстын ады Чечек болгон. Жанар бажында олорды воспитательдер ле балдар жылу үйдежип, жаратка жетире кожо келгендер.

Света десе, энезинин женинен бек тудуп, жергелей басып келеделе, байагы эки айры теректеги куштын уйазына чичкечек сабарларыла уулап, энезинен сураган:

— Көрсөн, кандый кичинек кушкаштар!.. А энези кайда не?..

Эмилчи чырбагалда сыйтылдап отурган боро куш-каш жаар көргүзип, олордын энези «Ол түкү отуры, балам!» — деп, эрке, ырысту үниле айткан...

АЛБАТЫНЫҢ ЖАЛЧЫЗЫ

Слердин кажыгар ла Ондой аймакта Кенгидеги совхозтын баштапкы номерлү фермазында, бистинг областьтын ат-нерелү койчызы, СССР-дин Верховный Соведининг депутады Марчина Тана јуртап ла иштеп јат деп билеригер. Көп сабагар онын иште једип алган бийик көргүзүлери керегинде укканыгар, бир кезигеер койчы бойынын ченемели керегинде бичиген брошюраны да кычырган болор.

* * *

Түн... Түкү өрө, Талду өзөктинг ичинде, кандый да от суркурап, узак-узак өчпөй турат. Шак ол, от суркурап турган јерде, койчы-депутаттын кыштузы. Ол көрүнип турган кичинек турлуга почтальон күнүн ле сайын көп-көп письмолор экелет. Кажы ла письмодо кижининг, советский кижининг јүрүми керегинде, некетелери ле сурактары керегинде бичилет..

Иш көп, ой ас та болзо, Марчина Тана кажы ла письмоны каруу јок артыргыспайт. Көрсөгөр, бүгүн де онын турлузынанг от суркурап көрүнөт... Кем билер, айса болзо, эмди, кышкыда төрөгилеп турган койлорынын кураандарын телчидип, олорды жургадып,

Тана узак уйуктабай, иштенип турган. Айса болзо, байа түште келген почтаны көрүп, жаңы сурактарды, жаңы некелтелерди канайда бүдүрери керегинде сана-нып отуры.

Марчина жаңы письмолорды көрүп, олорло таныжып отурганча, эски письмолордын бир кезигиле таныжып ийели, нөкөрлөр.

Темдек эдип мындый письмоны алып көрөли.

«Мен чып ла чын бурулу киж, онын учун мени жаргылаганы да жолду — деп, Ондой аймакта Карл Маркстын адыла адалган колхозтын койчызы Байрымов Алан депутатка бичийт. — Же менин эмегеним оору, инвалид киж, айылымда эки балам бар — деп, онон ары айдылган. — Нөкөр Марчина, меге бүдүгөр, качан да ойто андый жаман кылык кылынбазым... Мынан ары эткен ижимди жарандырып, бала-баркамды азырайын деп, онын учун слер канайда-канайда меге болушсагар...»

«Эмди анайда кылынбазым...». Бу письмоны кычырган да, уккан да кижиге, школдо баштактанала, ойто качан да анайда кылынбас болуп, үредүчизине сөзин берген үренчик санаазына кирер.

«Меге болушсагар...». Же-деен эр кижининг мындый сөзине, мындый чертине бүтпеске болбос. Депутат бойынын шүүлтезин ле сурагын жаргылаткан Байрымовтын письмозынын копиязыла кожо областной жаргыга ийген.

Аракыдайла, аайы-бажы жок шалбаарыйла түрмелеткен Байрымов база бир канча күннин бажында бала-барказына, эткен ижине ойто жанып келген.

— Бистин төрөл партия советский улусты коммунистический күүн-тапту эдип тазыктырып аларга жаан

иштер өткүрүп жат — деп, нөкөр Марчина айдат. — Айдарда, кажы ла кижичун тартыжып, оны чындык жолго тургузып аларына кичеенер керек.

Онызы чын. Кажы ла чындык ак санаалу кижичун ол коммунизмнин строители, бистин келер ойистин төзөөчизи.

Бу депутаттын столынын үстүндө жаткан письмолордын база бирүзин ачып ийели.

— Слердин болужаардын шылтузында, украинский ученый-садовод Лысков биске яблонялардын жаңы сортторынын үренин берип ийген — деп, Чемалдагы курорттын ишчилери алкышту письмозын депутатка ийген эмтир. Бу письмодо жаңыс ла алкышту сөстөр айдылган эмес. Койчы өткөн жылда кажы ла жүс эне койдон орто тооло жүс төртөн жети курааннан корып алганын уткып, эмди жаңы жылда оноң артык жедимдерге једип алзын деп, ишмекчилер күүнзегилейт.

Депутат-койчынын ижи, жүрүми, койларынын төрөжи ле турумы керегинде Кош-Агаштан да, Улаганнан да — областьтын өскө дө аймактарынан ла журттарынан келген письмолордо, улус сонуркагылаган эмтир.

Депутат албатынын жакаруларын бүдүрүп, изү иштин ортозында бош ой таап, олардын жадын-жүрүмине кандый ажару салып турганын билип аларга база бир темдек алалы.

Јаскыда Урсул суу көпчип, кышкыда јайкыны јайылып, Шибее журтка једип келген јадатанын анайда жүрген улустын кемизи көрбөди эмеш. Көпчиген суу ары-бери өткөн улуска да, јербойында журтагандарга да јаантайын чаптык эдип турганын Марчина јастыра көрбөди.

Урсулдын коолын теренжиде казары керегинде суракты нөкөр Марчина совхозтың башкараачы ишчилеринин алдына тургузарда, чала неме болбой, аяру жок артып турарда, бу сурактын аайына чыксын деп, облысполкомго письмо ийген.

Качан облысполком совхозтың башкараачыларына жакару берген кийининде, Урсулдын коолын теренжиде сүреле, журт жаар жайкын суу келбес эдип, кажаттай буунтылап салган.

— Эмди ары-бери јорукка јүрген машиналарга да јакшы, јаткан јонго до амыр — азыйгыдый жайкын суу да, тайгак тош то јок — деп, журт јаткан улус сүүнет.

Марчина Танага келген јүстөң ажыра письмолорды ла телеграммаларды кычырзагар, је анда кандый сурак, кандый некелте јок деп айдар! Олордын ортозында бир кезек јамыркак ла бийиркек башкараачы ишчилердин каршулу кылыктары керегинде, ишмекчилер ле колхозчылар журт хозяйствонын экономиказын көдүрери, ононг алып турган аш-курсактын чындыйын јарандырып, баазын жабызадарына ууландырган јангы шүүлтелери керегинде, эмезе, кандый бир јакшынак ченемелди элбеде тузаланбай, кандый да јангы баштанкайга ичкери барар јол бербей турган учурал керегинде, катап ла депутатка — албатынын јалчызына бичигилейт. Је Марчина Тана албатынын жакарузын ак-чек ле бойынын ойинде бүдүрерге уур ла изүү иштин кийининде, кажы ла письмоны шиндеп, анда көдүрүлген сурактын аайы-төййине чыгарга, оны бичиген кижиге болужарга кичеенип јүрет.

* * *

Мен бу ла јуукта койчы-депутаттын кыштузында болдым.

— Јангыс ла бүгүн түнде төртөн кой төрөгөн — деп, кангазына танкы азып, Марчина Тана куучындайт. — Улус жеткил де болзо, је кураан кучактанышка чыдалыс чыга берди.

— Бастыразы канча кой төрөди болбогой? — деп сураарымда, койчы табылу үниле куучындайт:

— Уч јус кой төрөгөн, јук ле уч јус он беш кураан алгам — деп, бу тооны ассынып айдат. — Баштапкы јыл төрөгилеп турган кунан койлор ине. Онын учун игистеш ас...

Мынайда куучындап, Марчина база нени де айдарга белетенип, сананып отуларда, оны одожынаг көрүп, ичимде санандым: бу бастыра ла койчылардый тегин, алтай үй кижии бу ла турлуга отурып ала-ла, көп-көп улустын салымы, олордын эртенги ле бүгүнгү күни керегинде сананып, ачу терин кысканбай, ар-күчин берип јат. Кижидий ле кижии, койчыдый ла койчы, је албаты ого јаан керек берип, «бүдүр, эт, биске болуш» — деп јакарган. Јангыс кижии јастырап, је албаты јастырбас — калык бойынын јүрүмин, салымын кемге башкартарын, кемге бүдүмчилеп берерин бойы билер.

Бистин санаабысты үзүп, койчы эрмектенди:

— Мен бооро СССР-дин Верховный Совединин алтынчы сессиязына барып јүреле, көп ишмекчилерле, јуртхозяйствонын ишчилериле куучындашкам. Ончобыстын ла шүүлтебис бир: албатынын, бисти чыдаткан, бисти азыраган төрөл албатынын, јадын-јүрүмин там јарандырып, коммунизмди капшай төзөөргө иштеер-иштеер...

Койчы база бир эмеш өйгө унчукпай барды...

«Бу Марчинага келип жүрген корреспонденттер, оны тың куучынчы эмес дежетен жок по?» деп айдышканын эске алынгам. Менин мындый шүүлтемди Тана сезип ийген чилеп айдат:

— Мен төрөл партиянын январский Пленумынын жаан учурлу жөбиле таныжып, ого оморкоп отурым.

Чындап та, бистин партиянын кажы ла жөби, кажы ла кычырузы улусты жаңы жөнүлөргө кычырып, жүрүмди жараштан жараш эдерге көдүрөт.

— Бу өдүп турган жаңы жылда кандый молжу алдыгар?..

— Жыл кату, кар жаан да болзо, бийик молжу алындым — деп, нөкөр Марчина айдат. — Кажы ла жүс эне койдон 137 кураан, кажы ла койдон төрт жарым килограмм түк аларга турганым керегинде Никита Сергеевич Хрущевко телеграмма ийгем...

Жок, жазап сананып көрзөгөр дө, нөкөрлөр, бу ла Талду өзөктин ичинде турган жаан эмес турада жаткан тегин койчы, алтай келин бистин башкарула бойынын ла төрөл албатызынын ижи, жүрүми керегинде куучындажып турганын. Качан, кажы чакта бистин алтай албаты мындый кайкалды көрүп жүргөн! Эмдиги өйдө бу кайкал эмес, ненин учун дезе, бистин башкарула, төрөл партияла албатынын санаазы, жүрүми жаңыс болуп биригип калган.

— Же бу алган жаңы молжугарды канайда бүдүрөлик деп?..

— Айткан сөзине турбас болзо, оны не айдар — деп, Марчина куучындады. — Мен дегежин, эмди төрөжилеп турган койлорымды катап үренделтип, жайгыда олордон экинчи катап кураан аларга турум — деп,

озочыл койчы, СССР-дин Верховный Советинин депутады бүдүнчилү айдат.

Анда, Талду өзөктинг ичинде, ат-нерелү алтай койчы, албатынын чындык кызы ла жалчызы шак мынайда сананып, шак мынайда чылаазын билбей иштеп туру.

ЫРЫСТУ КИЖИ

Иштег де јана баспас, эрмек-куучыннан да арт-пас, эдер-тудары танылу, эл-јондо тоомјылу улус бистиг јурттардын кажызында ла бар.

Бу јабыс сынду, сур көстү кижиле канча ла кире куучындашканда, онын јүрүми азыйгы ла эмдиги ижи керегинде анча ок кире билип алар күүнин келер. Ол не-немени јажырбас, ачык-јарык куучынду, чечеркеп те ийер, албатынын укаа ла кеп сөстөрин бойынын куучынында сүрекей учурлу тузаланып та билер кижиле.

Чылбаков Чорной Ондой аймакта Кендеги совхозтын бежинчи номерлү фермазында торбоктор кабырып јат. Ол мал ижинде јирме јылга улай иштеп келди. Ол керек дезе, бир кезек өйгө уй саачы да болуп иштеген.

— Эр кижиле уй саачы болуп иштегени — уйатту не-ме эмес — деп, Чорной айдат. — Мал ижинде кандый да иш мактулу.

Бир кезек өйгө Чорной сананып турала, онон ары јартап айтты:

— Ол тужунда Јоло јуртта «12 лет Октября» колхоз болгон. Колхозыс бай да, бек те болгон болзо, уй малдан сүтти ас алып туратанысты јажырбай айдар

керек. Мен бир катап конторага келзем, колхозтын председатели мынайда комудап турды: «Колхозыс койло мактулу. Же сүт јанынан кирелтени айдарга уйатту. Өскө колхозтор сүтти көп саап алып турарда, бисте нениң учун ас? Мыны не деп бодоп туругар, Чорной?». Мен оны угала: «Уй саачылар кичеенбей турган болор бо?» деп айттым. Председатель менин мынайда айдарымды сагыган чылап капшай ла јөпсинди: «Онызы чын»... Онын кийининде ол меге мынайда айтты: «Је, слер эр де кижн болзогор, уй саачы болуп иштеп көрүгер». «Уйлар саап болбос болзо, Чорной болгон адым кайда?» деп сананала, айттым: «Уйлар саар ишти кичеер керек... Сүтти көптөдөргө сүме керек. Кайда, мен барадым». Председатель сүүнчилү күлүмзиренип, «Фермада ишти чын-ла јарандырзагар, слерге бастыра колхозчылардан јаан элкыш болор» — деди. Ол ло бойынча уй саачы болуп, он јылга јуук иштеген эдим. Баштапкы јылда сүттин планын јук ле арайдаг бүдүргем.

Чорнойдын уй саачы болуп иштеерге јөпсингени Јоло јурттын улузын ол өйдө кайкадып туратан. Кезиктери ого јолугала, айдыжатан:

— Бу слер канайып туругар, колхозто эр кижн эткедий өскө иш јок по?

Је Чорной ондыйларга каруун мынайда јандыратан:

— Айлар өтсө, аайы билдирер, јыл өтсө, јынграп угулар.

Чындап та, көп өй өтпөди. Чорной колхозтын уй саачыларын мөрөйдө акалап ийген деп јар јайыла берди. Ол кажы ла уйдаг сүт саап аларынын планын чик јок ажыра бүдүрер боло берди. Өскө уй саачылар

он эки уйдан, Чылбаков дезде, он беш уйдан саап туратан. Колхоз Кенгидеги совхозко кожуларда, Чорной Чылбаков торбоктор кабырар ишке көчкөн.

— Кандый да иште кичеенкей болор керек — деп, ол иит малчыларга жаңыс катап айдып турган эмес.

Чылбаков бойы кандый да керекти учына жетире эдер, чала-была иш этпес кижиги. Онын учун ол жаантайын ла каруулу иштерди иштеп, кожо иштеген улуска тем көргүзөт. Онын колында турган торбоктордын ла чарлардын тирүү бескези күнине алты жүс граммга кожулар ордына, тогус жүс граммга, кезик учуралдарда бир килограммга да једип турат.

Чорнойдын государствога табыштырып турган чарлары бастыразы семис күчтүү болотон. Кажы ла чардын бескези үч — төрт центнерге једип турат. Озо-чыл малчы бойынын једимдерине оморкоп жүрөт.

Август айда Тегерик Чиби деп јайлуга совхозтын директоры келди. Малчы совхозтын јаанын баштап алып, торбокторын көргүзип, олардын семис күчтүү болгонына оморкоп, билдирер-билдирбезинен күлүм-зиренип турды: «Э-э, менин торбокторым торт ло чу-чук ине!»

Качан турага кирген согында, директор малчыга сүүнчилүү солун айтты:

— Слерди, бистинг озочыл малчылардын бирүүзи деп, Москвадагы выставкага ийип јадыбыс.

— Мени бе? — деп, Чорной кайкап сурады.

— Эки күннинг бажында атанарыгар. Слерле кожо бу ок ферманын малчызы Тыдыков Јакшыбай ба-рып јат.

— Бот, солун дезде, солун болды! — деп Чорной көкүп турды. — Малчы Чорной Москвага баратан ту-

ру, эне-төрөл Алтайдан эзенди ого јетирер туру! Малчынын ижи мактулу, Москвада да таныму.

Чылбаковты эмегени Шатра ла кызы Јол-Јакшы узак јолго ийерге тергенгилеп турдылар. Качан шыйду божогоң согында, Чорной эмегенине ле балазына малды кайда кабыраын, канайда кабыраын јазап јакыйла, атана берди.

* * *

Түрген јорукту экспресс төрөл јеристинг столицазына — Москвага једип келди. Оныла кожо Туулу Алтайдын малчылары једип келдилер. Агаш-ташту Алтайда өскөн, койу јышту тайгага азарын билбес Чылбаков Чорнойдын бажы айлана берди. Андый да болордон айабас. Москванын элбек оромдорында улустын көбин, жүзүн-јүүр машиналардын көбин не дейзигер!

Јуукта ла ыраак Алтайда болгон малчылар Москвага кандый түрген једип келдилер! Онынг учун Чорнойдын мынайда да айдары јолду:

— Москванын јери мал саамча болтыр. Петербургтын јери бее саамча болтыр...

Чорнойдын бу модорын кожо жүрген малчылар ондобой, јартап берзин деп сураарда, ол мынайда айтты:

— Озодо сендий ле мендий тегин улус Москвага төрт-беш күнге једерден болгой, јылына да једер арга јок болгон. Ол тушта мындый сагыш кижининг түште јеринде болотон беди? Эмди бис — советский биледе јаткан ырысту улус. Онынг учун Москва бисти күндүлү айылчылардый уткып јат.

Малчыларды главвыставкомнын ишчилери уткы-

гылап, јадар-конор јакшынак гостиницага баштап салдылар. Эртенгизинде айылчылар советский албатынын једимдерин көрөрине мендегилеп турдылар. Эң ле баштап орооннын малчыларынын ижиле танышкылап, олордын экелген малдарын көрдилер. Социалистический јурт хозыяствонын једимдери Туулу Алтайдан келгендерди сүрекей оморкотты.

Этти, сүтти ле сарјуны көптөдип, Американын Бириктирген Штаттарын амыр-энчү мөрөйдө акалап алары керегинде бистин албаты бойынын задачаларын јенүлү бүдүрип турганы выставкадан иле көрүнип туру.

— Улу албатынын ижи де улу — деп, Чорной Улаган аймактаң келген койчы Акчин Исаакка айдып турды.

— Мыны көрүп, мынын кийининде там ла эрчимдү иштебей — деп, Тыдыков Јакшыбай куучынга киришти.

— Чын, там кичеенбей, кайткан — Акчин Исаак јөпсинип, онон ары айдат. — Бис, башка-башка аймактардын малчылары, Москва јаар ууланган јолдо танышканыс. Эмди бойыстын ижисти ле јүрүмисти мынаң ары билижип турарга письмоложып туралы.

Туулу Алтайдын малчылары Москвада исторический јаан учурлу да јерлерге јүргүлеген. Лениннин ле Сталиннин Мавзолейине барып келгендер. Јер алдындагы јолло — метроло алтай айылчылар јоруктап, онын өргөддий вокзалдарын көрүп, сүрекей кайкагандар.

* * *

База бир сүрекей јаан кайкал выставкада техниканын једимдерин көргүзип турган бөлүгинде болды.

Олор мында јердин искусственный спутниктерининг ле баштапкы космический ракетаның модельдерин, сүрекей түрген учатан «ТУ-114» деп јаан самолетты ла оноң до өскө көп солундарды көрдилер. Олордын Москвага барып жүргени, анда көргөн-укканы жүрүминде качан да ундылбас.

* * *

«Слердинг малчыларыгардан кем јакшы иштеп туру?» — деп сураган сурагыска совхозтын јаандары мынайда айттылар:

— Бежинчи фермада Чылбаков Чорной деп малчы бар. Оныла куучындажып көрүтөр.

Чорнойдын иштегкейи ле уткачылы керегинде бис айдып койгоныс. Эмди көрүп турар болзо, онын кызы да иштегкей, кичеенкей кижі болуптыр. Оныла коштой Јол-Јакшы кожондоп то билер, улусты каткырта уткалап та билер кижі дежет.

— Адазын төзөгөн бала — деп, улустын оны айдары да јолду.

Бис Чорнойго јолугып турарыста, кызы үйде јок болгон. Јол-Јакшы аймакта ла областта болгон творческий көрүге көп катап турушканы керегинде Јоло јурттын ончо улузы айдыжат.

Чорной кызы керегинде кожонг до чүмдеп алган:

Ак төөнөйлү кара адым,
Армияга јараган.
Азыраган жагыс бу балам,
Олимпиадага атанган.

Чорной Москвадан бурылган согында јаан ийделе иштеерин көндүктирип койтыр.

— Матрак жабыс кижі болгом, Москваны көрөлө, узай бердим — деп, Чорной кокурлап туру. — Алдындагызынан артык иштеп, Ада-Төрөлгө көп эт берер күүним бар.

Озочыл малчы јакшы ижи учун јаңгыс ла бу калганчы јылда сыйга колго кийетен час ла радиоприемник алган. Онын билезинин бир айга иштеп алып турган акча јалы эки мун тогус јүс салковойго једип јат.

Чорной Түмечиндеги кыштузынын кажаган-чуланын ажындыра јылулап, јазап алган учун азырап турган чарлары соокко до, салкынга да алдырышпай тургулайт. Олор мынан ары база да јакшы-амыр, чыгымы јок турарында аланзу јок.

Эмди озочыл малчы јетијылдыктын планын өйинен озо бүдүрер мөрөйгө туружып, јенүнүн ле тартыштын јенгил эмес јолыла ичкери барып јат. Онын бу јолы иженчилүү де, ырысту да.

— Мен ырысту кижі! — деп, Чылбаковтын оморкооры јолду.

ЈУРТТАГЫ ЭНИРЛЕР

Тымык кышкы энир Шыргайты јурттын үстүле араайын өңөлөп браатты. Јуртты төмөн соккон соок јыбарла кожо кемнинг де чөйө кожондогону учуп келди.

— Бу кожондоп клееткен кем болбогой? — деп, мен Мундукин Михаилдан сурадым.

— Ол бо? — деп, комсомольский организациянын качызы менен удур сурайла, онон ары јартады. — Ол бистинг уй саачыбыс Ойношева Карындаш. Онын үни ле кожонгы танылу кижиге эмей! — Михаил акту јүрегинен оморкоп айдат. — Бистинг комсомольский бригаданын уй саачылары иштег јаантайын мынайда кожондоп, кокурлап јангылайт.

Јууктап клееткен Карындаштын кожонгын өскө јииттердин частушкалары ла кожондоры солугылап турды:

Түре тудуп кыстаарга,
Түлкү јака јымжагын.
Түнөй жүрүп иштеген
Најылардын јакшызын.

Бистинг алтай албатынын кожондоры ончозы эжер болотон. Бу кожоннын база бир бөлүгин кем де баштап ийерде, өскө үндер јөмөжип ийдилер:

Кабыра тудуп кыстаарга,
Камду јака жымжагын.
Кожо жүзүп иштеерге,
Комсомолдын жакшызын.

Эмди жииттер ончозы омок, ончозы кожончы. Онын учун бу кожонды жииттердин кемизи кожондоп турганын кижиге кайдан билер? Оны, та Тодошева Галяла Кулеев Александр кожондоп турган, та Таркырашев Егорло кожо база кем де кожондогон. Же керек онызында эмес. Кем де болзо, мынайда омок-сеген кожондоп жүргени сүрекей жакшы!

Журттагы энирлер... Ол кандый энирлер? Айса болзо, жангыс ла кей кожон, көкүп-көөрөп турган улус керегинде айдарга келижер бе?

Жок, эмдиги улустын жадын-жүрүмү ле ижинин кубулганыла коштой, амыралтазы база кандый да башка, көрүмжилү болуп калган. Темдек эдип, бир энирди алып көрөли. Бир күн ферманын жииттери клубка жуулып, «Сен иштеп алган акчаңды неге, канайда кородып турун?» деген суракты шүүжип көргөн. Жиит ишмекчилердин ортозынан көп улус куучын айткан. Олорго бу солун сурак болгон.

Чындап та жиит кижиге бойыннын ижиге учун кажы ла ай сайын акча алып, оны неге кородып туру не? Оны көрөргө кемнин айылына кирели?

Бис Кырмакова Иранын айылында. Жараштыра жазап койгон столдын үстүндө радиоприемник, тумбочкада кийим көктөөр машина туру. Туранын ичин көрзөгөр — кеен, ару! Бу айылдын ээзи нени иштейт? Ира Кырмакова — ферманын бозу азыраачызы.

— Былтыр алтан бозуну азырап, бир де чыгымы жогынан ончозын торбок кемине жетиргем. Быыл 65

бозуны азырап берерге молјонгом — деп, Ира омок айдат.

Акыр, койчы-комсомолец Саймин Камчы иштеп алган акчазын канайда кородып турган болбогой?

Онын айылына, чынынча айтса, турлузына түжели. База ла радиоприемник, туразынын ичи де ару, көрүмјилү эмтир. Куучыны да јилбүлү.

— Бистин койлор быјыл баштапкы ла катап төрөп јат. Кураандарды ла корып алар деп, бастыра бар аргаларды тузаланып чырмайып јадыс. 1961 јылда 17 октябрьда болотон КПСС-тин очередной XXII съездине уткуул эдип, бастыра малды бир де чыгым јогынаң корып аларга турус.

Уктыгар ба, эмдиги улус не керегинде сананып турган эмтир.

Шыргайты јуртта јаткан улустын кажызынын ла айылында јаңы газеттер, журналар, јаңы бичиктер ле айылда тудунар көп јараш немелер — бис коммунизмнин темдектери деп, керечи болуп тургандый көрүлөр.

— Бис бойыстын фермабысты коммунистический иштин фермазы эдип аларга тартыжып турус — деп, ишмекчилер омок айдыжат.

Коммунистический бригада учун тартыжып турус... Бу сөстөрдү јазап сананып көрзөгөр? Олор канайда тартышкылап туру не?

Темдек эдип уй саачылардын ижин алып көрөли.

Кара-күрен чырайлу, јобош бүдүмдү Борбуева Шура, орто сынду Баянкина Төгүн, кожончы Ойношева Карындаш быјыл кандый једимдерге једип алган?

Олордын кажызы ла былтыр бир уйдан 17 цент-

нердег сүт саап аларга молжонгон. Ол молжуларын декабрь айдын ортозында бүдүргилеп салган.

Уктыгар ба, кандый улус! Ойди озолоп, жүрүмди жараштан жараш эдерге турган улус! Бу чыйрак, иштенкей улус бойынын төрөл журтынын кеберин канайда кубултып алган... Калын агашту тууларга кысаткан Шыргайты журт азыйда кандый болгон? Эмди ол торт жаранып калган.

База бир солун учуралды көрүп ийели. Чолгонова Ира былтыр жаскыда он класс божоткон, а эмди уй саачы болуп иштеп жат... «Мында ненин солуну» — деп, кем-кем сананар болор. Мындый учуралдар көп эмей... Чын, бистин жерде, бистин ороондо мындый учуралдар көп, же андый да болзо, бу солун... Ненин учун дезе, керек болгожын, эртен бу ла кыс агитатордын ордына агитатор, библиотекарьдын ордына библиотекарь болуп калар аргалу.

— О, улус мынайда ончо ло ишти эдер болуп кубуларына жетире эмди де узак ой керек — деп, бир кезек бүдүнбес, амаду жок улус сананып отурган болор.

Бу ок Шебалин аймакта Бешпелтир журтта жаткан малчы кижинин кызы Ойношева Аня былтыр он классты божодоло, бозу азыраачы болуп, жылына иштеген. Айла, иштезе де сүрекей жакшы иштеген.

А быыл Аня кайда?

Шыргайты журттын баштамы үредүлү школынын үредүчизи оорый берерде, эмди онын ордына үредүчи болуп иштеп жат.

Көрдигер бе, кечеге бозу азыраачы бүгүн үредүчи болуп калган.

Бу коммунизмнин темдеги, онын жаркынду чедир-

гени эмес пе? База ла бир эмеш ой отсин: бистин ороондо, бистин областта мындый учуралдар сурекей коп болор.

Когоро тонуп калган тегеринин жаказына алтын ай чыгып, ыраактан Шыргайты журтты коруп туру. Клубтан иит уулдар ла кыстар чур-чуманак чыккылап, тарап-таркап баргылайт. Олор, байла, бугун база бир суракты шуушкени јарт.

Бийикте суркуражып турган јылдыстар бу иит-терле кожо журттыг оромыла базарга куунзегендий, турган јеринен кенетийин узулгилеп, сан-томон учкылайт.

...Туралардыг кознотгоринен јарып турган оттор табынча, бирден-экиден очкилеп туру. Кере тујине иштеген улус эмди амырап алала, эртенги эдетен ижин сананганча, јангы јенулерин тујегенче, косторин амыр јумгулап јатканы быжу. Је эмди де јурт тым эмес... Кайда да ыраак кобыдан келген јыбарла кожо кандый да одуни кожон серибей турды:

Јетијылдык планыс
Јер кеберин кубултат.
Коммунизмниг отторы
Кобы јерди јарыдат.

Јылкы кузедип јурген кижининг состорине кере болуп турган чылап, журттыг оромындагы столмолордын бажында кондырылган Ильичтин јаркынду лампочкалары суркуражып, узак-узак очпой куйет...

ЈАНҢЫ ЧЕНЕМЕЛ

Арбайты өзөктин бажынан ажып келзем, алдым-да јаан эмес јурт көрүнип јатты. Капчал өзөктин ичинде Шебалиндеги ан өскүрер совхозтын фермазы турган Чичке-Чаргы деп јер болуптыр. Бу ферманын управляющийи орто сынду, јукачак күрен чырайлу кижии меге колын берип, «Шонкоров Николай Шашпакович» — деп, ады-јолын аданды.

Јаан удабай, бис Боро-Суу деп јерде, бир уйга бир канча бозулар телип эмизип турган малчынын Коркин Александрдын турлузына келдис.

— Јиит, је озочыл ишмекчилер болор, куучында-жыгар — деп, адын чакыга буулап, нөк. Шонкоров айтты.

Бис турага кирип келзебис, чындап та јиит, сүрекей кеберкек келин отурды. Бу Коркин Александрдын үйи, Катя болуптыр. Мен келген керегимди айдып, пастухтын куучынын угуп отурала, сурадым:

— Бу иште узак иштеп келдигер бе?

— Јок, јүк ле экинчи јылга барып јат. Андый да болзо, јилбүлү иш болуптыр — деп, ол каруузын јандырды.

Көп озочыл малчылар озодон бери мал ижинде иштеп, балдарын кичүден ала сүүген ижине таска-

дып койот дежетен. Коркин Александрдын да, үйи Катянын да ада-энези мал ижинде иштебеген, онын учун јит малчы Катя бүдүмжилү айдат:

— Кизи энеден чыгарда, малчы ол эмезе профессор болуп чыккан эмес. Јүрүм ле албаты кизини кандый ла ишке үредип салар.

Коркина Катянын айтканы сүрекей чын. Онын чын болгону Катянын ла Александрдын кыска ойго једип алган једимдери керелейт.

Бир уйга эки бозу эмизип азыраары керегинде јангы ченемел башталарда ла, Коркин Александр бу ишти сүрекей соныркап, уйдын бригадири ле парторганизациянын качызы болуп турган нөкөр Табакаевке айткан:

— Бисти бу јангы ишке ийзегер.

Ол өйдөң бери удабас эки јыл болор. Катя ла Александр јангы керекти 50 уйга экидең бозу телип азыраарына баштаган. Эмди олордын колында 203 уй мал семис күчтү туруп јат. Јайдын ойинде Коркиндердин кабырып турган бозуларынын бескези күнине 700—900 граммнан кожулып, бозулар сүрекей өңжүк болгон. Онын учун Коркиндердин колында турган ылгый ла ак-чоокыр бозуларды көргөн улус кайкажат: «Торт ло јураган немедий болуптыр!»

— Ишти бойыбыс билип, эдип турубыс дезе, ол јастыра болор эди — деп, Катя куучындайт.

— Бистин фермада ченемели јаан малчылар көп. Олор јаантайын болужып туру. Уй саачы болуп турган Тонжанова Қымыскайактын болужын бис качан да ундыбазыс, ол узак өйдөң бери мал ижинде иштеп келген кизи. Бозуны канайда телчидерин, оны баштап

ла эмизерин биске Кымыскайак айдып, көп болужын жетирген.

— Бир уйга эки бозу эмиспей, бозуларды сүтле азырап, энелеринен башка тутса, кандый деп көрүп туругар?

Менин бу сурагым Катяны сонуркатпады. Байла, мындый суракты улус оноң көп сураган болор.

— Энезине эмискен бозу ненин учун капшай өзүп, кандый да кызык оорудан оорыбай турган дезе, эмчектен эмген сүттин температуразы жаантайын ла бир түңей. анда бир де быјар, кир јок. Је оноң башка, бозуларды кабыраын база билип турар керек. Јайдын күнинде олор сайгактып мантабай, тойо отоп алзын деп, көлөткө, арка јерде кабырып турза јакшы. Ол эмезе энјерде серүүн түже бергенде, түнге јетире кабырып турар керек — деп, јинт, је ченемелдү малчы Коркина јартап берди.

— Бир уй төрт-беш те бозу чыдадып салар деп уккам?..

Катя ойгоно берген балазын јайкап, менин сурагыма карууны мынайда јартады:

— Чыдатпай, а-а... Бир кезек уйлар сүттү бололо, сүди сүрекеј койу болуп јат. Андый уйды эмген бозуларды 4 айдын бажында айрыйла, ол уйга өскө бозулар телип турубыс. Је бу ишти өткүрердең ле баштаардан озо, уйды јакшы билип алар керек. Темдектезе, бисте «Ак-Мандай» деп уй 6 бозу чыдадып берди, «Бејанка» деп уй дезе 8 бозу эмискен. Төрт айдын бажында бозуларды айрып, өскө малчыларга табыштырарыста, «Чанмак» деп бозуның бескези 135 килограмм, «Қарагөс» деп бозу дезе, 10 пудтаң ажа берген. Төрт айдын туркунына бозулар мынайда јаанап

турганы жаңы ченемелдингу тугалугын ла керектузун керелейт.

Катя менингу сурагыма карууны берип божодоло, ононгу ары бойы жылбулу куучындады:

— Бистингу совхозтынгу Кумалырдагы фермазында иштеп турган Юхтуева Матрена Андреевнанынгу ченемелиле таныжып, коп туга алып турус — ол мынайда эрмектенип, отурган јеринен јенил туруп, столдынгу устунде јаткан кнугалардынгу ортозынангу јукачак кадарлу брошюраны алып коргусти.

Мен нокор Юхтуеванынгу бичиген брошюразын мынынгу алдында коргонгу до болзом, бу јинт малчынынгу куунингу јандырбаска, бичикти колыма алып, страницаларын ачып ийзем, коп-коп строчкалардынгу алдынангу кызыл карандашла чийе тарткылап койтыр.

— Онызынгу бис јарадып, бойыстынгу ижисте тугаланып турган јерлерис болор — деп, бозу азыраачы јартады.

Мынайда бис узак куучындажып отурганыс. Тос куучыныс божой бергенингу билип, Коркина Катя меге айткан:

— Бистингу јурттынгу магазинине аймактагы саду болуктингу ишчилеринингу једикпесту ижинен улам, су-рекеј керекту немелер: керосин, чай, балдардынгу ойынчыктары келбес болды. Бу керектингу аайына чыгарына слер болушсагар...

Мен эрмек айдарга јеткелегимде, нокор Шонкоров унчыкты:

— Бу керектингу аайына чыксын деп, мен совхозтынгу директорына ла партбюронынгу качызына айткам...

Ол анангу ары та ненингу де учун Коркиндердингу јаткан туразынынгу кеен јазалын шиндеп, ајыктап тура-

ла, жанында турган Катяга да эмес, меге де эмес, кайдаар да ичкери көрүп, терең сананып айтты:

— Эмдиги өйдө кажы ла кижиги эдип турган ижин жагы, жакшынак эп-арга таап, арбынду, артык бүдүрерге күүнзейт... Бу ла ок өйдө, канча ла кире жакшы жадарга амадайт...

— Онын да учун кижиги кайда ла барганда, бистин советский улустар бойлорынын калганчы өйдө једип алган кайкамчылу једимдери, культурный ла материальный өзүми керегинде куучындап божойло: «Эмди бир јети јылдан бистин жадын-јүрүмди көрзөн» — деп омок ло иженчилү айдыжып турганы ол ине — деп мен бу куучынга кириштим...

— Эйе, андый. Эмди бир јети јылдан бисти көргөн болзон, ол эмезе көр дежер ине! — деп, Шонкоров јөпсинди.

Бис аттарыска минип, ары болуп јадарыста, «Калак, керосин ле балдардын ойынчыктары керегинде ундыбагар!» — деп, Катя ненин де учун каткырып, калганчы учында бойынын куучынын биске таныш сөстөрлө божотты:

— Чындап та, эмди бир јети јылдын бажында бистин жадын-јүрүмис кандый кеен, кандый өгжүк болбос?!...

БАЖАЛЫКТАР

Јаңы жылдың тўнинде	3
Қожоғ ло иш	13
Қуйус — Москва	22
Јолыг ырысту болзын, јинт Адучы	33
Э мил чи	44
Албатының јалчызы	51
Ырысту кижі	58
Јурттагы энгирлер	65
Јаңы ченемел	70

Борис Укачин
ХОРОШИЕ ЛЮДИ
(очерки)

На алтайском языке

Редактор *Л. В. Кокышев*
Художественный редактор *А. М. Кузнецов*
Технический редактор *М. И. Тихтиев*
Корректоры
А. М. Борбуев и Г. Д. Калкин

*

Сдано в набор 22/II 1961 г. Подписано к
печати 29/VI 1961 г. Формат 70 x 108 1/32.
Физ. п. л. 2,37. Усл. п. л. 3,25. Уч.-изд. л. 2,55.
Тираж 1000 экз. АН 10693. Заказ № 1486.
Цена 8 коп.

* * *

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15. г. Горно-Алтайск.
проспект им. Сталина, 29.

Баазы 8 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК * 1961